Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Frede Bjerg Mogensen

ENGESVANG og TØRVEINDUSTRIEN

Frede Bjerg Mogensen

ENGESVANG og TØRVEINDUSTRIEN

med portræt af
Tørvefabrikant Emil Ernst (1854-1933)

Engesvang Lokalhistoriske Forlag 1988

Forsidebilledet: Når tørvene var næsten tørre
blev de skruet og kort efter
kunne de sendes med bane eller køres i stak

Engesvang Lokalhistoriske Forlag 1988

Billeder er fra Engesvang Lokalhistoriske Arkiv

Tryk: Ikast Bogtrykkeri A/S

Papir: 115 g Off-set. Omslag: Antik Cover
500 eksemplarer

Udgivet med støtte fra Bording Sparekasse

ISBN 87-983051-0-7

Ekspedition: Frede Mogensen, Klosterlundvej 21,
7442 Engesvang, tlf. 06 86 52 10

2. oplag - Juni 1989
500 eksemplarer

Indholdsfortegnelse:

Forord 4

Indledning 6

Kort 7- 9

Den historiske baggrund 10

Tørvepioneren Emil Ernst 14

Befolkningstilvæksten, tørvearbejderne
og fagforeningen 21

Stationsflytningen 25

Emil Ernst som arbejdsgiver og menneske 27

Den åndelige og kulturelle udvikling
i Engesvang under Tørveepoken 31

Den øvrige udvikling i Engesvang sogn, kommune og by 36

»Engesvang Tørv« under anden verdenskrig
og Tørveepokens afslutning 39

Henvisninger 40

Litteraturliste 41

Bilag 43- 45

FORORD

Gennem mit arbejde som leder af Engesvang Lokalhistoriske arkiv blev jeg hurtigt klar over, at Engesvang Sogns historie indeholdt mange spændende afsnit, der ville være interessante at drage frem og få nærmere belyst. Især "Tørvetiden", der er sognets, ja, hele egnens glansperiode og storhedstid omfatter så meget historisk stof, at der alene herom kunne skrives en tyk bog. En opgave,jeg dog ikke turde påtage

Derfor valgte jeg, at skrive om et begrænset afsnit og om en enkelt tørvefabrikant fra den periode, hvor den største udvikling fandt sted, fra 1904, hvor industrialiseringen af tørveproduktionen startede, og til 1933, hvor den midlertidigt stagnerede, et tidsafsnit, der indeholder både vækst og velstand og slutter med stagnation.

I min søgen har jeg fået mange spændende beretninger af personer, der selv har arbejdet i tørvemosen for tørvefabrikant Emil Ernst, og andre der kendte ham godt.

Jeg fandt det også væsentligt at belyse sognets og befolkningens historiske baggrund og måtte derfor fremskaffe materiale herom fra Landsarkivet for Nørrejylland og fra Silkeborg Lokalhistoriske Samling, samt Landsarkivet for Sjælland. I disse arkiver fandt jeg beskrivelser af sognet bl.a. i Silkeborg Lehns Jordebog 1586-1596, Præste-indberetninger fra 1645 til 1690 og E. Brochs : Selvejet i Hids Herred før Landboreformerne, samt flere artikler i Aarhus og Viborg Amts historiske årbøger, der be-skriver sognets ældste historie. - Anton Fuglsang : Alhedens Sandflugts Historie 1786-1847 giver en glimrende beskrivelse af egnen og sognet i denne periode.

Som en af de bedste kilder fra 1800-årene finder vi vores første lærer J.P. Aaboes : Dagbogsoptegnelser 1858-1881. Forhandlingsprotokollen for Moselund, Engesvang og Omegns Fagforening 1904-1920 giver et godt indblik i forholdet mellem arbejderne og tørvefabrikanterne.

Fra dette århundrede finder vi flere, der har beskrevet Engesvang Sogn og Tørvetiden. Bl.a. forfatteren H. Jørgen Nielsen (1902-1945), der er født i Engesvang, og selv har arbejdet i tørvemoserne her, giver i sine bøger og artikler en fremragende beskrivelse af sognet, befolkningen og livet i moserne. Fhv. museumsinspektør H.P. Hansen, Herning, har i sin meget interessante bog "Skovlovringer" fra 1936 også skrevet om Tørvetiden i Engesvang i et afsnit om tørvefabrikant Emil Ernst. Denne beskrivelse er dog ikke særlig fyldestgørende. Dette fremgår klart af den store samling arkivet i Engesvang siden har modtaget efter Emil Ernst. En samling, der bl.a. indeholder Emil Ernsts kassejournal 1906-1910, mange breve fra kunder, aftagere og andre forretningsforbindelser, samt meget andet.

På baggrund af denne samling nyere oplysninger fandt jeg det nærliggende at vælge Emil Ernst og hans samtid som værende repræsentativ for en vigtig periode af Tørvetiden i Engesvang.

Med dette skrift håber jeg at kunne viderebringe og dermed medvirke til at en 100-årig epoke af Engesvangs historie vil blive bevaret som en del af historien om "Tørvetiden" i Engesvang.

Dette skrift kunne dog ikke være fremkommet uden den store interesse for Tørvetiden, der findes i befolkningen her i sognet, samt den store velvilje og hjælpsomhed, der er udvist ved at afgive erindringer og oplysninger.

En særlig tak til Ernst-slægten, til fhv. tørvefabrikant Johannes Poulsen og Nana Kidmose, samt alle, der har bidraget.

Frede Bjerg Mogensen

Indledning

Dette skrift er et forsøg på at beskrive en del af den epoke, som tørveproduktionen udgør af Engesvang sogns historie,samt i store træk beskrive sognet,egnen og befolkningens historiske baggrund til forståelse af "Tørveperiodens" betydning og indflydelse på et lokalsamfund.

Engesvang sogn var gennem mange år et hedesogn beliggende i Midtjylland, hvor Hærvejen, nu hovedvej A13, krydser hovedvej A15 i sognets sydligste del ved Paarup Kro.

Når vi ser på sognets historie finder vi 4 faktorer, der har betydet meget for udviklingen:

1) Hærvejens forløb gennem sognet.

2) Udtørringen af Bøllingsø i 1872.

3) Silkeborg-Herning banens anlæg gennem sognet i 1877.

4) Forekomsten af de store tørvemoser.

Beskrivelse af selve Tørveepoken kan kun blive delvis. Da hele perioden strakte sig over ca. 100 år (1870-1970) og der findes ca. 50 registrerede tørveværker i sognet vil det blive for omfattende at beskrive alle.
Jeg vil derfor begrænse mig til en periode med en mand, som de fleste på egnen har hørt om, og som mange har kendt - nemlig tørvefabrikant **EMIL ERNST**, der som 50-årig kom til sognet i året 1904 og i løbet af de følgende år opbyggede "Engesvang Tørveværker" til en storindustri, der i 1910 var Danmarks største tørveproducent.

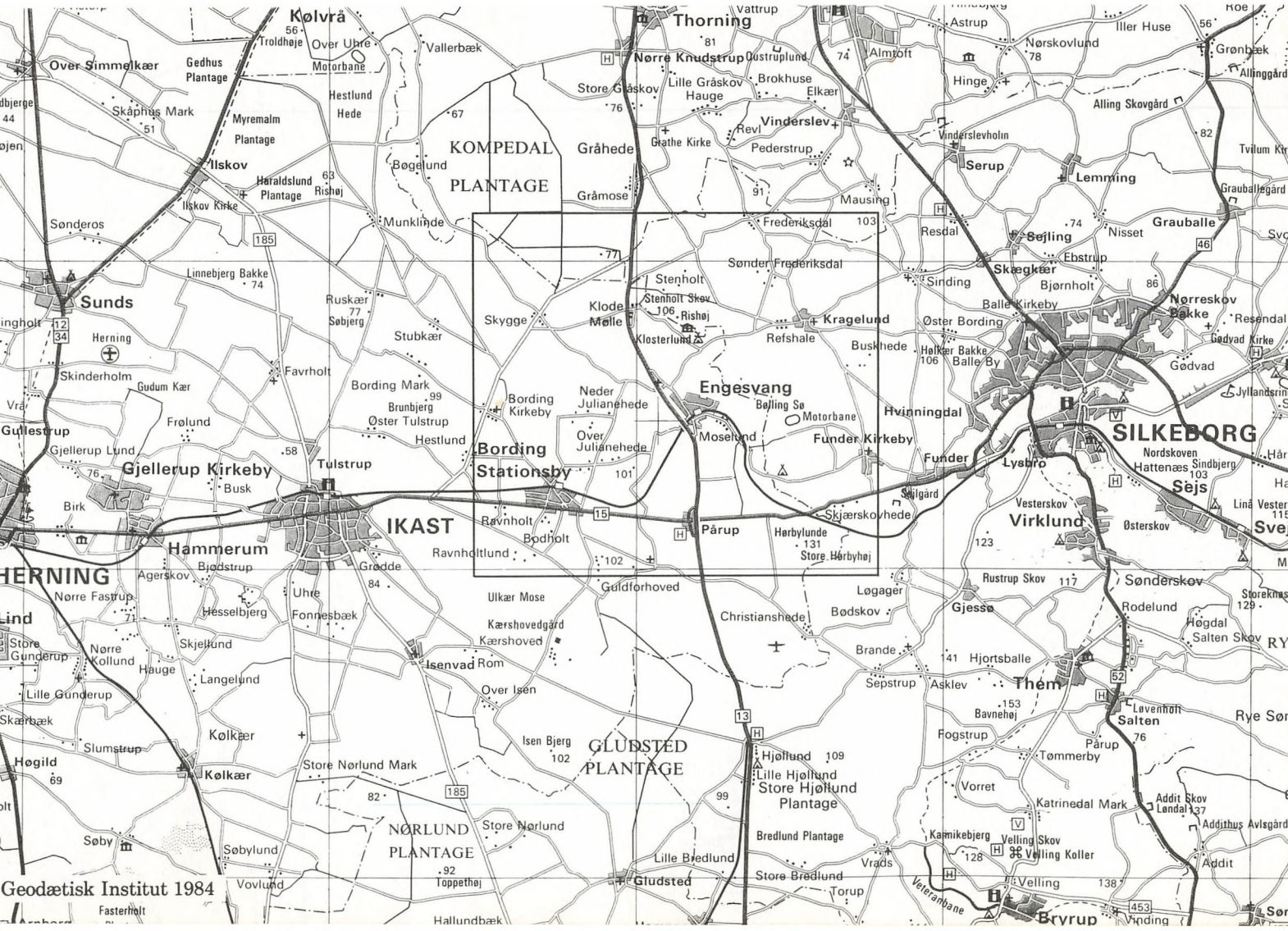
Kølvrå
Thorning
Over Simmelkær
Gedhus Plantage
Troldhøje
Over Uhre
Motorbane
Vallerbæk
Nørre Knudstrup
Oustruplund
Almtoft
Astrup
Nørskovlund
Iller Huse
Grønbæk
Allinggård
Hinge
Alling Skovgård
Store Gråskov
Lille Gråskov
Hauge
Brokhuse
Elkær
Skåphus Mark
Myremalm Plantage
Hestlund Hede
Vinderslev
Revl
Grathe Kirke
Pederstrup
Vinderslevholm
Serup
Lemming
Tvilum Kir
Ilskov
Haraldslund Plantage
Rishøj
Bøgelund
KOMPEDAL PLANTAGE
Gråhede
Gråmose
Mausing
Grauballe
Grauballegård
Ilskov Kirke
Sønderos
Munklinde
Frederiksdal
Resdal
Sejling
Nisset
Sønder Frederiksdal
Ebstrup
Skægkær
Sinding
Bjørnholt
Linnebjerg Bakke
Sunds
Ruskær
Søbjerg
Stenholt
Stenholt Skov
Rishøj
Klode Mølle
Klosterlund
Kragelund
Refshale
Balle Kirkeby
Nørreskov Bakke
Resendal
Gødvad Kirke
Gødvad
Herning
Skygge
Stubkær
Buskhede
Øster Bording
Hølkær Bakke
Balle By
Skinderholm
Gudum Kær
Favrholt
Bording Mark
Brunbjerg
Øster Tulstrup
Bording Kirkeby
Neder Julianehede
Over Julianehede
Engesvang
Bølling Sø
Motorbane
Hvinningdal
Jyllandsrin
Frølund
Gullestrup
Gjellerup Lund
Hestlund
Bording Stationsby
Moselund
Funder Kirkeby
Funder
Lysbro
SILKEBORG
Nordskoven
Hattenæs
Sindbjerg
Sejs
Gjellerup Kirkeby
Tulstrup
Busk
Birk
Sejlgård
Skjærskovhede
Vesterskov
Virklund
Østerskov
Lind
IKAST
Ravnholt
Bodholt
Pårup
Hørbylunde
Store Hørbyhøj
Hammerum
Bjødstrup
Ravnholtlund
Grødde
HERNING
Agerskov
Nørre Fastrup
Uhre
Guldforhoved
Ulkær Mose
Løgager
Rustrup Skov
Sønderskov
Storeknæs
Hesselbjerg
Fonnesbæk
Kærshovedgård
Kærshoved
Christianshede
Bødskov
Gjessø
Rodelund
Høgdal
Salten Skov
Store Gunderup
Nørre Kollund
Skjellund
Hauge
Langelund
Isenvad
Rom
Brande
Hjortsballe
Sepstrup
Asklev
Them
Lille Gunderup
Over Isen
Bavnehøj
Løvenholt
Salten
Skærbæk
Kølkær
Isen Bjerg
GLUDSTED PLANTAGE
Fogstrup
Pårup
Tømmerby
Slumstrup
Høgild
Kølkær
Store Nørlund Mark
Hjøllund
Lille Hjøllund
Store Hjøllund Plantage
Vorret
Katrinedal Mark
Addit Skov
Løndal
Addithus Avlsgård
Søby
Søbylund
NØRLUND PLANTAGE
Store Nørlund
Bredlund Plantage
Kamikebjerg
Velling Skov
Velling Koller
Lille Bredlund
Vrads
Addit
Vovlund
Toppethøj
Gludsted
Store Bredlund
Torup
Veteranbane
Velling
Bryrup
Vinding
Fasterholt
Hallundbæk
Geodætisk Institut 1984

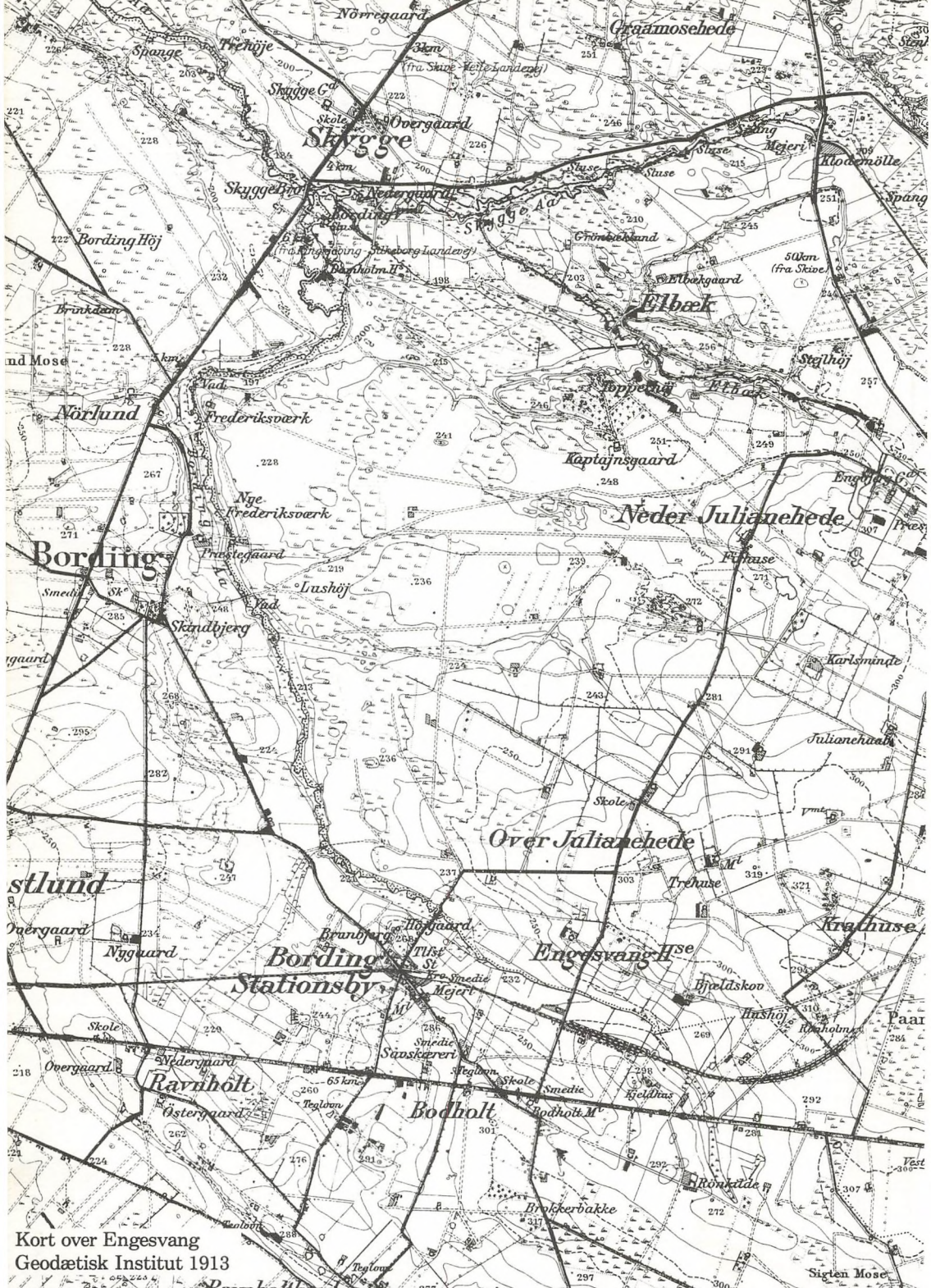

Kort over Engesvang
Geodætisk Institut 1913

Malmhöj Hse
Skaldelhöj
Storemose
Sorthöj
Bakkegaard
Stenholt Skov
Revshale
Hjölund
Grondal Gd
Skallerund
Fastruplund
Revshale Gd
Kragelun
Klosterlund
Böllingsö Kanal
Saxbakke
Stokkjelds Dal
Böllingsö
Doergebakke
Törvefabrikker
Mejeri
Engesvang
Funder S
Skjeldal
Ellinghede Hs
Nygaard
Bjældskov
Mosegaard
Station (Engesvang)
Smedie
Moselund
Damholt Gd
Ellingland
Bjældskov Gd
Sukkertoppen
Mosevang
Nye Tollund
Vonshöj
Hesselskov
Kollerhus
Hesselhus
Egedal
55km
Egebjerg
Kirkehöje
Abildskov Dal
Granlund
Egebjerg Gd
Paaruphede
Mosevang
Smedie
Mejeri
Egelund Gd
Skole
Paarup
57km (fra Viborg)
Sögaard

Den historiske baggrund.

Det længste Engesvang sogn kan føres tilbage i de skrevne kilder er året 1437 under Erik af Pommern, hvor Jens Stigsen og Jens Svendsen møder op på kongens retterting med deres breve på 2 gårde de var i trætte om. 1)
Kongen tildømte Jens Stigsen gårdene, hvorunder Elbæk og Klode Marker var indsvoret.

På den tid stavedes navnet Engiswong, senere Inggisuong.

Engesvangs første kirke var da tilsyneladende allerede forsvundet, selvom det nævnes, at kirken i 1490 var ejer af en gård og en boel. 1). Kirken antages at være forsvundet - gået til grunde - i årene efter "Den sorte død". Pesten der i 1348-50 lagde mange sogne øde og mennesketomme.

I løbet af det følgende århundrede begynder omridset af Engesvang at tegne sig. Ifølge Silkeborg Lehns Jordebog af 1586-1596 findes der nu 8 gårde, der betaler landgilde.

Denne vækst og udvikling får dog ikke lov at fortsætte uforstyrret, hvilket især skyldes Hærvejens forløb gennem sognet og 1600-tallets mange krige.Det må her bemærkes, at Engesvang-Kragelund og Funder var ét pastorat til 1896 og én kommune til 1915.

Endvidere bør det nævnes, at der i sognet findes 2 Hærvejsforløb, nemlig "Sommervejen", den yngste fra 1500-tallet, der forløber i en direkte linie gennem sognets midte, og "Vintervejen", den oprindelige, der følger en linie i sognets østgrænse mod Kragelund og Funder.

Herom skriver sognets præst pastor Bering i Kragelund i præsteindberetningen af 1690 :

> "Af forschreffne atten Gårde og trei Boelle, findes ichun ni Gårde og een Boel nogenlunde ved magt ---, de andre ere en Deel slet øde og ingen Folch udi -, den største årsag til deres Ruin er den durch March som ideligh går igiennem Sognet både af Krigsfolch og andre som fortærer Foringen med dieres Heste ect. Så Bonden beholder lidet eller intit at driffue sin Aufling med og deroffuer hafuer de mist dieres Bæster ---. Udi Kragelund Sogenn findes stoer Armod, af Aarsag at bege Sogener er beliggende strax ved den store alfare Landvay".2).

Når der i 1690 i hele pastoratet kun findes 9 gårde og 1 boel nogenlunde ved magt, medens resten ligger øde og ubeboet og egnens skove er stærkt forhugget 3), forstår man godt, at lyngen bredte sig. Da man manglede træ fra skovene, brugtes hedetørv både til brændsel og andre formål 4).

Denne bortgravning af det beskyttende morlag, samt de mange hedebrande forårsagede sandflugt med et så voldsomt omfang, at man først efter 100 års bekæmpelse fik den under kontrol omkring 1850 4.) Eksempelvis måtte Kragelund (Engesvang) sogn stille med 100 folk og Bording sogn med 92 til sandflugtsbekæmpelse i 1790.

Efterhånden som antallet af "Krigsfolk" aftager og afløses af mere fredelige vejfarende,samt et stigende antal studedrifter, og der oprettes fast postkørsel, bliver Hærvejen til gavn for sognet, i alt fald for de tre kroer i sognet, der er beliggende ved Hærvejen, nemlig Paarup Kro, der blev anlagt som poststation i 1544 5), Klode Mølle, der var anlagt i 1596 6), og Engesvang Kro i 1721 (ikke at forveksle med den nuværende kro).

Det øgede antal studedrifter skyldtes især den stigende efterspørgsel efter landbrugsvarer, der medførte stigende priser både på landbrugsprodukter og landbrugsjord. Disse forhold skabte interesse for at indvinde mere jord til landbrugsdrift, bl.a. ved hedeopdyrkning og udtørring af søer.

I Engesvang sogn blev der da også oprettet en hedekoloni for sydtyske indvandrere, de såkaldte "Kartoffeltyskere" i Julianehede i 1761. Dette forsøg var imidlertid ret mislykket. Af de 15 familier, der var ankommet i 1761, fandtes kun en familie tilbage i 1766, nemlig Heinrich Müller, hvis efterkommere stadig findes i sognet. De 14 andre familier var rejst igen.

Den senere opdyrkning af Julianehede blev derfor foretaget af den lokale befolkning 8). Se bilag I.

Noget tilsvarende gik det med Skygge Hede, hvor man også oprettede en hedekoloni. Da kolonisterne også her forlod gårdene opkøbtes området af staten, som her anlagde plantage. Denne udgør idag den sydlige del af Kompedal Plantage 8).

I Engesvang sogns nordøstlige del findes den store smeltevandsdal fra Istiden, hvor Bølling Sø var beliggende indtil 1872. Her blev man opmærksom på, at der fandtes mulighed for indvinding af landbrugsjord. Et interessentskab opkøbte søen med tilstødende jorder og gårde, bl.a. Klode Mølle, der samtidig blev nedlagt som mølle 6)-9).

Interessentskabet foretog herefter afvanding bl.a. ved anlæg af en kanal til Klode Mølle og uddybning af Skygge å. (De samlede udgifter beløb sig til 140.000 kr.)

Det var interessentskabets planer at sælge de indvundne arealer til omegnens landmænd, men da det viste sig at jorden kun var egnet til græsning og høslæt, kunne planen ikke realiseres. Det hele endte derfor med konkurs i 1892.

I stedet for landbrugsdrift i det afvandede og udtørrede område, gik man i gang med at udnytte de store forekomster af tørvejord 9)-9a).

Man havde ganske vist allerede i 1857 en vis tørveproduktion i sognet, men det var svært at få afsat større mængder på grund af manglen på et ordentligt transportnet 10). Det var derfor af den største betydning for egnen, da Silkeborg-Herning banen blev anlagt gennem sognet i 1877 9)-11). Der var oprindeligt tale om en sydligere linieføring uden om Moselund-Engesvang, men ved udsigt til en betydelig tørve-transport med banen valgtes linien over Moselund-Engesvang 11)-12).

Ejeren af Moselundgård var på det tidspunkt i færd med et stort anlagt mekaniseringsprogram for tørveproduktion, som dog endte med konkurs efter et par års forløb 12).

Efter banens anlæg stod vejen nu åben for afsætning af den helt store tørveproduktion. I de følgende ca. 100 år bliver tørveproduktionen da også den mest dominerende faktor i Engesvang sogns udvikling.

I de første mange år foregik tørveproduktionen ved håndkraft, hist og her måske med en hestegang til hjælp, og selvom der blev gravet en del tørv i området, både før - men især efter udtørringen af Bølling Sø i 1872, kan man først tale om en egentlig industrialisering efter 1900, hvor produktionen blev mekaniseret, lige bortset fra forsøget i Moselund 1877-79 som nævnt ovenfor.

I 1904 fandtes der i Danmark 40 tørveværker med maskindrift bl.a. ved hjælp af dampmaskiner 13). Blandt de tørveværker, der anvendte en sådan driftsform, var Martin Anchersen, Klosterlund Tørveværk i Engesvang - og her begynder historien om **Emil Ernst.**

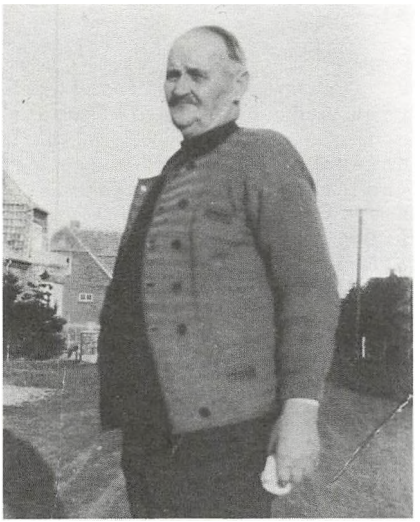

Jens Caspar Emil Ernst,
f. 27. februar 1854 i Tikøb,
† 29. december 1933 i Engesvang

Kirstine Anine Pedersen, g. Ernst,
f. 25. oktober 1857 i Pederstrup,
† 20. marts 1931 i Engesvang

Emil Ernst's gård, Aaboesvej 29, ca. 1906, med Emil og Kirstine
og de 4 yngste af børnene

Tørvepioneren Emil Ernst (1854-1933)

Museumsinspektør H.P. Hansen skriver i sin bog "Skovlovringer" udgivet i 1936 et afsnit om Emil Ernst med sognerådsformanden i Kragelund, Jens Jensen, som kilde :

" Jens Nicolajs søn Martin Anchersen arvede gården, som han har endnu. Han anlagde en stor tørvefabrik, der i ti år blev lejet ud til Emil Ernst for 17.500 Senere flyttede Ernst til Engesvang, hvor han anlagde flere fabrikker, og i løbet af få år blev Engesvang Mose skåret op. Tæt ved Klosterlund, ved Klode Mølle-vejen, er der rejst en mindesten af granit for Ernst.

Tidligere havde han arbejdet for Rahbek i Sparkær, men i 1904 kom han til Klosterlund som fattig arbejdsmand. Ernst, der både var en stor og dygtig mand, kunne ene trække en form, som der ellers var to mand til, og han tjente 100 kr. om ugen. Men familien var stor, og da denne manglede økonomisk sans var de lige fattige.

Efter at Ernst havde lejet tørvefabrikken kom han en dag i snak med Martin Anchersen, og da var han modløs - han kunne lige så godt opgive det hele og rejse bort, mente han. Men Martin Anchersen opmuntrede ham til at holde ud i de ti år, og lovede at sætte en inskription på den sten, Ernst sad på, når denne engang var død, som et minde om ham. Ernst tog atter fat, og arbejdet lykkedes så godt for ham, at han en tid var ejer af en halv million.

Da han holdt guldbryllup (i 1928) satte Martin Anchersen omtalte sten.

For tre år siden døde Emil Ernst i Engesvang lige så fattig, som da han i 1904 kom til egnen.

Han var en af de mange, der ikke har forstand på penge. Da han fik for mange begyndte han at handle med gårde, det havde han ingen forstand på, og snart var Ernst-eventyret slut".

Siden er der fremkommet betydeligt mere materiale, der giver grundlag for en mere omfattende og nuanceret beskrivelse af Emil Ernsts liv og virke.

Skallerund 1906, Søbunden

KLOSTERLUND TØRVEVÆRK 1906

Nr. 1 fra v. Frida Vendel Rasmussen
- 2 - - Lund Kidmose
- 4 - - Florentine Vendel Rasmussen

- 1 fra h. Jens Ernst (liggende)
- 2 - - Kristian Frandsen
- 4 - - Marthinus "Knøs" Mikkelsen

Her i Skallerund Mose begyndte Emil Ernst som tørvefabrikant i 1904, efter opdæmning i 1933 opstod søen Skallerund. Ruinen efter huset i baggrunden kan ses ved søens østbred.

Caspar Emil Ernst var født i Tikøb den 27. februar 1854, som søn af bagermester Eduard Rudolph Ernst og hustru Else Margrethe Johansen af Tikøb 14).

Emil Ernst blev gift den 4. april 1878 med Kirstine Anine Pedersen Knækkenborg, født den 25. oktober 1857 i Pederstrup ved Viborg, hvor de også blev viet. 14a)

Kirstine og Emil Ernst får 9 børn, hvoraf kun den ældste er født i Pederstrup. De øvrige 8 børn er født i "Bakkehuset" i Sparkær, hvor Emil Ernst sad til leje ved sin arbejdsgiver gennem mange år, ritmester og tørvefabrikant Mathias Rahbek (1840-1910).

Ritmester Rahbek var foregangsmand inden for tørveindsutrien i Danmark. Han udførte mange forsøg og eksperimenter med mekanisering af tørveproduktionen. Han var også meget optaget af at organisere tørvefabrikanterne, og var initiativtager til oprettelse af "Moseindustri-Foreningen" i 1901. 13)

Det er uden tvivl i Sparkær ved ritmester Rahbek, at Emil Ernst har fået sin viden og erfaring i tørveproduktion.

Ifølge **forpagtningskontrakten mellem Martin Anchersen og Emil Ernst**, kommer Emil Ernst til Klosterlund den 1. april 1904, hvor han forpagter Klosterlund Tørveværk for en periode på 10 år til den 1. april 1914. 15)

Forpagtningen omfatter 25 ½ tdr. land af den til Klosterlund matr. nr. 1A hørende Skallerund Mose, samt brug af ejerens tørvefabrik med dertil hørende bygninger, maskiner og materiel, deriblandt et ælteværk, en elevator og dyndbeholder, et hejseværk, 3 sporvogne, de nuværende skinnespor, ca. 1.350 alen med 300 sveller. Dernæst skulle Emil Ernst have liggeplads for tørv på et mosen tilstødende areal, ca. 20 tdr. land stor, og fornøden vejfart til og fra det lejede.

Emil Ernst forpligter sig til at grave 4 mill tørv af Sparkærtypen, d.v.s. 9"x5"x2½", men får ret til, hvis han ønsker det, at fabrikere indtil 1 mill. mere om året. De 4 mill. skal betales med 3.000 kr = 75 øre pr. 1000 stk. For den 5. mill skal der betales 50 øre pr. 1000 stk.

Emil Ernst får aftalt, at han det første år kun skal betale 1.000 kr, for de resterende 2.000 kr. skal han anskaffe 100 stk. nye tørveforme, som Martin Anchersen skal overtage ved forpagtningens udløb.

Forpagtningen bliver til gavn for begge parter. Martin Anchersen opfører et nyt stuehus og gennemrestaurerer gården Klosterlund i årene 1910-14, og Emil Ernst køber allerede til oktober 1904 sin første gård i GL. Engesvang af P. Lucas Petersen, det nuværende Aaboesvej nr. 29.

Emil Ernst som garder i 1875

Engesvang Mølle
Fra højre: Møller Niels Larsen, bager Lund, yderst til venstre en bagersvend

Det var kraftige heste af jydsk race, der anvendtes i mosen

Forholdet mellem Martin Anchersen og Emil Ernst har tilsyneladende været godt. Den første sommer bor Emil Ernst hos Caroline og Martin Anchersen, og som påskønnelse herfor forærede han Caroline Anchersen et kaffestel i muselmalet kgl. porcelæn. Stellet er bevaret og findes endnu her i sognet.

Da Emil Ernst etablerer sig i Engesvang er han 50 år og har kone og 9 børn hvoraf den ældste er 25 og den yngste 7 år.

Når Emil Ernst vælger at købe netop den gård, virker det meget gennemtænkt, idet han dermed opnår 3 ting.
For det første en bolig til familien, for det andet plads til de mange heste, der var brug for ved tørveproduktionen og for det tredie bliver han ejer af store tørvearealer, der udgjorde ca. halvdelen af de 200 tdr. land, der hørte til gården. På gården var der plads til hele familien, hvor de ældste klarede driften og hjalp til i mosen. Plads til den store hestebestand fandtes i gårdens staldbygninger.

Indtil man tog lokomotiver i brug anvendtes heste til at trække vogne med dynd fra tørvegraven til ælteværket og herfra ud på læggepladsen. Også til transport af de færdige tørv til banevogne og staklader anvendtes heste, så der var brug for mange.

På Emil Ernsts gård var der plads til ca. 28 heste, herom fortæller en tidligere kusk ved Emil Ernst, Johs. Nielsen, Nybovej nr. 11 i Silkeborg :

> "Jeg var kusk ved Ernst i mange år. Vi kuske mødte på gården kl. 6-6.30, hver kusk sørgede for sit spand. Når hestene var striglet, vandet og pålagt seletøj, red vi alle i en lang række på 12-14 spand, fra gården ud i mosen. Det var et flot syn.
> Hestene var alle af jysk race, store og kraftige dyr, der kunne holde til sliddet i mosen. Joh - Emil Ernst ville kun have de bedste."

På det store tørvearеal, der hørte med til gården anlagde Emil Ernst sit største tørveværk, "Det store værk", hvor han allerede i 1906 producerede ca. 8 mill tørv mod Klosterlundværkets 4 mill. 15)

Foruden gården købte Emil Ernst også møllen og bageriet i Gl. Engesvang. Møllen blev bortforpagtet til Møller Larsen, der drev den indtil 1923, hvorefter den blev nedrevet og solgt til Ry. Bageriet blev ligeledes udlejet. 15)

En sådan ekspansion med opkøb af ejendomme og anlæg af tørveværker krævede stor kapitaltilførsel, hvorfor Emil Ernst da også var i kompagni med Marius Jensen, Skive, der var medstifter af "Foreningen af Jydske Tørvefabrikanter" i år 1900, som han var formand for fra dens stiftelse til 1919.13)

Marius Jensen deltager tilsyneladende ikke i den daglige drift af Ernsts virksomhed, men indskyder alene penge i driften. Emil Ernst har dog sikkert haft nytte af Marius Jensens erfaringer som mangeårig tørvefabrikant.

Emil Ernst fortsætter sin ekspansion, idet han den 1. marts 1909 køber endnu en gård, "Graagaard" med tilhørende store tørvemoser, der støder op til dem han ejer i forvejen. Prisen var 10.000 kr., men det følgende år investerer han over 11.000 kr. i afvanding, grundforbedring, ombygning og restaurering af gården, og i anlæg af endnu et tørveværk "Graagaard Værket". 15)
Dette værk tages i brug i 1910 og iflg. Hedeselskabets Tidskrift nr. 3, 1911 er produktionen på Emil Ernsts værker i 1910 som følger :

Graagård Værket	4,5 mill tørv
Det store Værk	11,0 mill tørv
Klosterlund Værket	4,5 mill tørv
Årsproduktion ialt	20,0 mill tørv

Ifølge samme tidskrift er Emil Ernst i 1910 ubetinget Danmarks største tørvefabrikant. 15). Se bilag II.

Prisen på tørv er i disse år ca. 5 kr. pr. 1.000, d.v.s. at Emil Ernst nu har en årlig omsætning alene ved tørveproduktion på ca. 100.000 kr.

Efter at forpagtningen af Klosterlund-værket ophørte i 1914 anlagde Emil Ernst endnu et tørveværk ved "Æ Holt" på de jorder han ejede i forvejen.

Selvom Emil Ernst var ejer af 2 gårde, en mølle og et bageri drev han, med sønnen Carl som bestyrer, kun den gård, som familien beboede. Resten var bortforpagtet eller udlejet.15)
Emil Ernst var udelukkende optaget af tørveproduktionen.
Han var og blev en tørvepioner.
Han formår da også ved øget mekanisering og rationalisering, at få de 3 tørveværkers årsproduktion op på 26 mill tørv.
Hans værker bliver nu drevet under navnet "Engesvang Tørveværker". Emil Ernst er hermed godt forberedt, da den store efterspørgsel efter indenlandsk brændsel opstod i forbindelse med første verdenskrig.

Følgende oversigt tjener til sammenligning af Emil Ernsts virksomhed med øvrige virksomheder i Danmark :

Tørveproduktion i Danmark 1903-1918

	1903	1915-17	1918
Antal producenter	100	800	1.400
Produkt i 1.000 tons	105	195	2.259
Cirkapris pr. tons i kr.	4	12	26

Prisen på de 26 kr. blev fastsat ved maksimalpris den 26. marts 1917, men blev ofte overgået i perioder med brændselsmangel. Der fandtes eksempler på, at der betaltes 75 kr. pr. tons. 13). En tons svarede til ca. 2.000 tørv.
Af ovenstående oversigt ses tydeligt den stigning, der sker i både antal af tørveværker, produktion og priser.

Med hensyn til antallet af tørveværker var forholdet det under første verdenskrig, at enhver, der havde en moseparcel og nogle få redskaber kunne starte en tørveproduktion og sådan var det også her på egnen, hvor der opstod mange mindre tørveværker. 15)

Foruden Emil Ernsts tørveværker fandtes der også en anden stor tørveproducent i sognet, nemlig "Moselund Tørvefabrikker" der først blev bestyret og fra 1922 ejet af Rasmus Frederik Henriksen, der i 1919 afløste Marius Jensen, Skive, som formand for "Foreningen af Jydske Tørvefabrikanter". Rasmus Frederik Henriksen var formand for foreningen til sin død i april 1940, hvor han omkom ved en mosebrand. 12)-13).

Rasmus Frederik Henriksen, Moselundgaard (1888-1940)

Befolkningstilvæksten, Tørvearbejderne og Fagforeningen.

En sådan tørveproduktion krævede ikke alene kapital, men også arbejdskraft, især de første mange år, før den blev mekaniseret.

Vi ser da også en stor befolkningstilvækst i Engesvang sogn lige fra tørveproduktionens begyndelse. Oversigt over denne tilvækst finder vi i folketællingerne og forskellige opgørelser over sognets indbyggere. 15)

I Engesvang sogn var der

År	Antal steder	Antal indbyggere
1834	29	175
1857	46	246
1880	108	514
1901	195	1.027
1927	319 (Ejendomme)	1.489
1934	319 - " -	1.500

Denne tilvækst skyldtes bl.a. de mange tilflyttere, der fandt beskæftigelse ved tørveproduktionen. 9)
Omkring 1890 har tilgangen tilsyneladende været større end behovet med deraf følgende løntryk. Der opstår derfor strejke. Herom skriver Jens Jensen i sin dagbog for 1891:

> "Der har været strejke i Engesvang Mose, men den blev hurtigt stoppet, da gendarmerne fra Kjellerup kom og arresterede balladernagerne".

Alene ved Emil Ernsts værker sker der en fordobling af arbejdere fra 25 i 1906 til 55 i 1910. Derudover beskæftigedes der mange kvinder og børn ved rejsning, skruning og stakning. Ifølge forhandlingsprotokollen for "**Arbejdsmændenes Fagforening for Moselund, Engesvang og Omegn**" stiftes denne søndag den 14. august 1904 med 18 medlemmer. I 1905 tæller den allerede 36 og i 1914 90 medlemmer.

Det er dog ikke tørvefabrikanterne, der giver fagforeningen de første problemer, men derimod DSB, der ved Moselund ejer en grusgrav, hvor en del arbejdere er beskæftiget. DSB ville kun betale en timeløn på 25 øre mod tørvefabrikanternes 30 øre i timen.

Den største del af arbejdet ved tørveværkerne var akkordarbejde og blev betalt efter enheden 1.000 tørv.
Lønnen for gravning af 1.000 tørv var i 1905 40 øre.
I 1906 vil Emil Ernst ikke acceptere et lønkrav på 45 øre pr. 1.000, hvorfor der ikke opnås overenskomst, men ifølge hans regnskaber betaler han fra 40 til 75 øre pr. 1.000.
Han vil tilsyneladende blot selv bestemme lønnen.

De fleste år indgår han dog overenskomst, men lader ofte Rasmus Frederik Henriksen, Moselund Tørvefabrikker føre forhandlingerne med fagforeningen.

I mange år er en af hans mest betroede folk, Lund Kidmose, formand for fagforeningen, så Emil Ernst har på den måde haft direkte kontakt til fagforeningen.

I 1918 er Emil Ernst dog medunderskriver af et krav til fagforeningen om nedsættelse af tariffen ved tørveværkerne. Såfremt fagforeningen ikke vil acceptere dette, meddeles det i brevet, at tørvefabrikanterne vil ansætte uorganiseret arbejdskraft og opføre barakker til disse. Fagforeningen vil dog ikke indgå på disse betingelser og barakkerne bliver opført ved Moselund Tørvefabrikker. Her kunne de ses i mange år og blev først fjernet omkring 1939.

Ved Moselund Tørveværker var der i en periode beskæftiget så mange polske arbejdere, at et tørveværk kom til at bære navnet "Polakværket".

Emil Ernst ansætter allerede i 1906 8 polakker, 5 kvinder og 3 mænd. Han betaler deres rejse til Engesvang hvert år med 256 kr. De ankommer omkring 1. marts og rejser igen i september. Hjemrejsen betaler Emil Ernst også. Dette beløb er dog kun på 192 kr.

Af regnskaberne fremgår det, at Emil Ernst det første år betaler en mulkt på 10 kr. for de polske arbejdere. Det fremgår dog ikke for hvilken forseelse den betales eller til hvilken myndighed. Men sandsynligheden taler for, at det er til fagforeningen.

De polske kvinder udfører både læsning og aflæsning af tørv, ligesåvel som mændene. De aflønnes alle med 1/3-1/2 af hvad de danske arbejdere skulle have. De må dog have været tilfredse med vilkårene, for det er de samme, der vender tilbage flere år i træk. 15)

Ifølge fagforeningens forhandlingsprotokol har hverken den eller nogen af medlemmerne reageret på denne konkurrence fra de polske arbejdere. De danske arbejdere havde nok at beskæftige sig med foruden. I fagforeningens forhandlingsprotokol kan man således læse, at der på generalforsamlingen i 1912 blev fremsat forslag om nedsættelse af arbejdstiden fra 12 til 10 timer dagligt, samt forslag om forhøjelse af timelønnen fra 30 til 35 øre. Forslaget blev nedstemt, og man nøjes med at fremsætte kravet om forhøjelse af timelønnen på de 5 øre.

Kravet om arbejdstidsnedsættelse bliver først fremsat i 1920, og lyder på en nedsættelse af den daglige arbejdstid fra 12 til 10 timer i sommerhalvåret og 8 timer i vinterhalvåret.

Efter en arbejdsdag på 10-12 timer havde man ikke megen lyst til at gå til fagforeningsmøder efter fyraften. De fleste møder blev derfor henlagt til søndage, men derved pådrog de sig "Missionsfolkenes" uvilje, der mente, at det var bedre at gå i kirke end til fagforeningsmøder.

Selvom fagforeningen talte 90 medlemmer i 1914 var det kun et mindretal af tørvearbejderne, næsten svarende til det antal, der bosatte sig, stiftede hjem og familie og lagde grunden til mange af de nuværende slægter på egnen.

At der kun var tale om et mindretal fremgår af forskellige beskrivelser af den store tilstrømning af sæsonarbejdere, der fandt sted hvert år i marts-april. 15) De kom i så stort antal, at mange gårde og huse var fyldt fra kælder til loft, foruden barakkerne ved Moselund, hvor der også fandtes en kantinebarak. Desuden var der i flere huse indrettet en form for pensionat.

Enkelte arbejdere fra nabosognene havde indrettet sig i jordhuler og havde pandekager med hjemmefra til hele ugen, når de mødte mandag morgen. Det er vel forståeligt, at en væsentlig del af kosttilskuddet bestod af øl og brændevin, når man levede under sådanne forhold.

Når man så nåede frem til september-oktober rejste de fleste bort igen. Kun de fastboende blev tilbage. Mange af disse gik en trang vinter i møde med kun lidt eller intet arbejde. Emil Ernst beskæftigede dog en del af sine faste folk ved pasning og salg fra de store tørvestakke, samt ved afvanding og forberedelse af næste tørvesæson og ved arbejde på hans gårde.

Det var ikke alene arbejderne, der var afhængige af tørve-industrien, også mange andre fag hentede en stor del af deres indtægter her. Især mange bygningshåndværkere var beskæftiget ved tørveværkerne og andet byggeri,der var en følge af tørveindustrien. Foruden bygningshåndværkere beskæftigede Emil Ernst også nu næsten ukendte faggrupper som en karetmager, en hjulmager, en sadelmager og en reb-slager. 15)

Det var dog ikke alene arbejdere og håndværkere, der havde gavn af tørveindustrien, også handelen blomstrede i disse år og flere forretninger opstod i Engesvang.

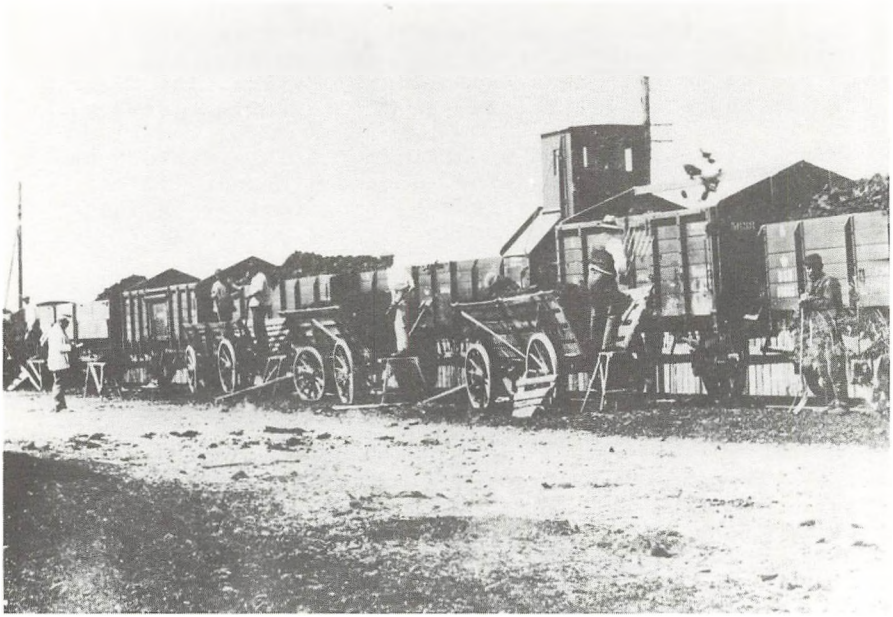

Tørv afsendes fra Engesvang (1914-18)

Tørv afsendes fra Engesvang (1940-45)

Stationsflytningen og dens betydning.

Det er dog især efter at Moselund Station nedlægges og en ny station opføres i Engesvang i 1913, at udviklingen tager fart her.

Moselund Station var noget ucentralt placeret i sognets sydøstlige hjørne, især i forhold til Engesvang,hvor der i forvejen fandtes kirke, skole, mejeri, mølle, bageri og en del andre forretninger. 15).

Denne stationsflytning var Emil Ernst også medvirkende til, idet vi ser ham som medunderskriver af en henvendelse fra en kreds af Engesvang-borgere til rigsdagen i 1911-12 med krav om at stationen flyttes. 11)-15).

Placeringen af en station i Engesvang var også til større gavn for Emil Ernsts tørveværker, da disse var placeret nærmest Engesvang, og eftersom næsten hele tørveproduktionen blev leveret pr. bane , forstår man godt hans interesse i en mere nærliggende station. Hertil kommer at også Emil Ernsts aftagere, forhandlere og agenter er placeret i stationsbyer eller byer med banegård. 15). Disse fandtes så langt væk som Tommerup, Haderslev, Esbjerg, Langå, Århus og mange andre steder. 15). I Skive havde han aftale med en skipper, der besørgede fragten til forskellige Limfjords-byer bl.a. Thisted.

Man får indtryk af, at han har udviklet et velorganiseret distributionsnet. En gang årligt samler han disse forhandlere eller agenter, som han kalder dem, og beværter dem på et hotel i Randers, Silkeborg eller Herning.

Når tørvene kunne sælges både her på egnen og så langt omkring i landet fortæller det også noget om kvaliteten. "Engesvang Tørv" var et begreb og en kvalitetsbetegnelse, som var vel-kendt over det meste af landet. Den høje kvalitet skyldtes at hele området bestod af højmose, og at man under de første mange års produktion kun nåede at udnytte de øverste lag.

Blandt Emil Ernsts papirer fandtes et brevkort fra en gammel kunde. Brevskriveren, en tidligere borgmester i Silkeborg,der ved Genforeningen i 1920 var flyttet til Haderslev, beder i brevet Emil Ernst om at sende det sædvanlige kvantum tørv til sin nye adresse. Dette fortæller også noget om kvaliteten. 15)

Emil Ernst opførte i 1918, som 64-årig, en stor villa lige overfor Engesvang Station, Jernbanegade 17. Villaen, der var i to etager, var på det tidspunkt den største og flotteste i Engesvang. Herfra kunne han iagttage de store vognladninger af tørv, der blev afsendt fra hans værker.

Det må konstateres, at han på dette tidspunkt har nået toppen af sit livsværk. Villaen beboede han da også til sin død den 29. december 1933.

Driften af tørveværkerne overlod han efterhånden til sønnen Christian, der forøvrigt fortsatte ekspansionen. Udover gårdene i Engesvang købte Emil Ernst endnu en gård, nemlig "Andrupgaard" i Skellerup ved Hobro, som sønnen Carl bestyrede.

Påstandene om, at Emil Ernst på sine gamle dage mistede sin formue ved store gårdhandler og ved spekulation i tyske værdipapirer i kriseårene 1925-30 har det ikke været muligt at finde beviser for.

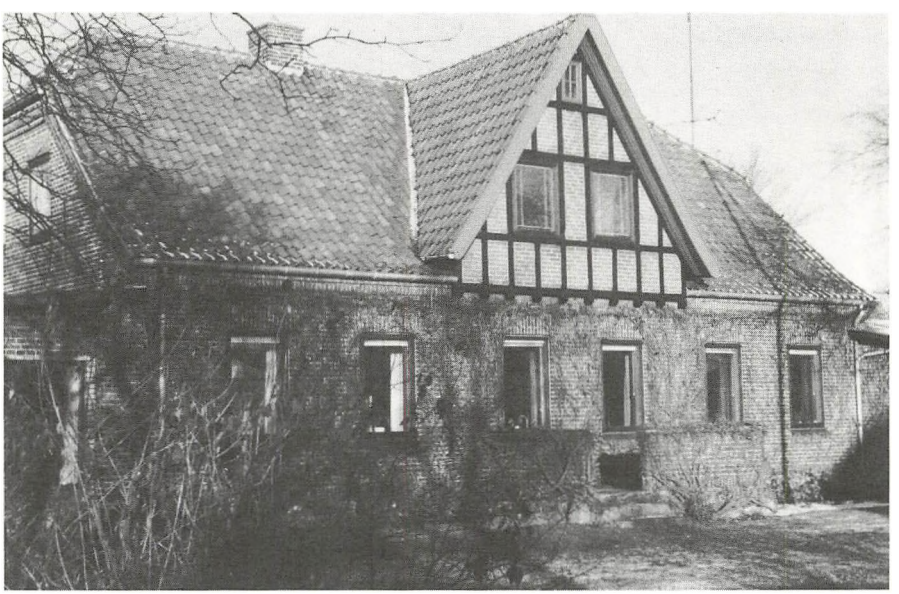

Jernbanegade 17, villaen som Emil Ernst lod opføre i 1918 **(Foto 1987)**

Emil Ernst som arbejdsgiver og menneske.

Vi ved at Emil Ernst var stor og kraftig. Han havde da også aftjent sin værnepligt ved Livgarden i 1875. Han var i besiddelse af mange kræfter og havde en enestående energi og virketrang. Ved samtaler med de, der har kendt ham eller arbejdet for ham, gives også en samstemmende beskrivelse.

Han var ligetil og usnobbet, men var brøssig og kunne råbe. så det hørtes over hele mosen, hvis noget gik ham imod. Han kontrollerede selv arbejdet. Når en ugeopgørelse blev afleveret talte han efter om den stemte med det udførte arbejde før pengene blev anvist til udbetaling på hans bopæl.

Han var meget optaget af børns vé og vel, ikke mindst de, der arbejdede for ham i moserne. Når han besøgte familierne, der boede til leje i hans ejendomme, havde han som regel en pose slik med til børnene, og traf han en dreng på vejen, der hilste høfligt, kunne der godt falde en 10-øre af.

Det alle, der arbejdede for ham, husker bedst, var den årlige tur til Silkeborg Marked først i september måned. Alle børn, der arbejdede i hans moser, fik løfte om at komme med på denne tur, hvis de var flittige sommeren igennem.
En af dem, der deltog i mange af disse udflugter, Johs.Kidmose, Jernbanegade 11, Engesvang (f. 1907) fortæller:

" Alle børn, der arbejdede for Ernst blev kørt i to hestevogne til markedet i Silkeborg. Min far, Lund Kidmose, var kusk på den ene, og Dueholm på den anden. De kørte ind på hotel "Rosen" eller "Royale" i Vestergade, der fik vi alt det wienerbrød og sodavand, som vi kunne spise og drikke.
På torvet var der gøgl. Vi var inde i alle teltene og så alt. Så lejede Ernst karussellen i ½ time til os. Men da drengene fra Silkeborg også ville have en gratis tur fik de klø af Engesvang drengene.
Senere købte Ernst pærer, æbler og honningkager til alle. Ved honningkageboden sagde Ernst : "Jeg skal have en kage til alle mine børn " hvorpå damen i boden spurgte:"Det er da ikke alle dine børn ?" og Ernst svarede: "Jo, også hver eneste een", hvortil damen svarede: "Stakkels kone!". Der var ca. 25 børn
Inden turen ved 16-tiden gik hjemad mod Engesvang fik børnene endnu engang alt det wienerbrød og sodavand, de kunne spise og drikke.
En sådan tur blev der talt om længe, og huskedes næste sommer, når der atter var udsigt til en tur."

Børn der arbejdede ved Klosterlund Tørvefabrik, sommeren 1912.
Fra venstre: Niels Peter Carlsen, Kristian Jensen, Kristian Møller,
Katrine Møller, Petrine og Anna Niels-Carlsen.

Emil Ernst's »Store Værk« 1913

Mange husker også Emil Ernst for at hjælpe sine arbejdere, især sine faste folk. Det kunne være med et lån, hvad enten der var tale om et mindre beløb til at klare sig over vinteren for, eller et større beløb til køb af hus eller ejendom. Var det sidste brændsel opbrugt i løbet af vinteren kunne man altid komme til Emil Ernst og få et læs til halv pris. Om en episode i forbindelse med et sådant lån fortæller Johs. Malmbak, Klosterlundvej 12, Engesvang :

> "En vinter, hvor der som sædvanligt havde været småt med arbejde, kom en af Ernsts faste folk, Lund Kidmose, til Ernst og bad om at låne 10 kr. Ernst kunne godt være "døv", hvis det passede ham, så han svarede: "Jeg kan ikke høre, hvad du siger", hvorpå Lund Kidmose gentog spørgsmålet, men bad nu om 20 kr. Så var Ernst pludselig ikke døv længere, for han svarede : "Jeg syntes, det var 10 kr. du bad om før" - og så var den sag klaret. Ernst kunne godt lide en værdig modspiller".

Der fortælles mange historier og anekdoter om "Gamle Ernst". En af disse fortæller om, at en "landevejsridder" en dag opsøgte Ernst under arbejdet i mosen, og spurgte, om han havde en jakke, han måtte få, hvorpå Ernst tog sin jakke af og gav den til manden.

Fhv. viceborgmester i Skanderborg, Marinus Sørensen, der var født og opvokset i Engesvang skriver i en kronik i Midtjyllands Avis den 5. oktober 1980 :

> "Jeg husker tydeligt "Gamle Ernst", og for de mærkeligste ting. Han havde en anden slags træsko end andre, og så var de altid blankpudsede. Og så kunne han råbe og brøle, så det kunne høres over hele terrænet, om noget gik ham imod, eksempelvis udsigten til en arbejdsnedlæggelse. Jeg kan tydeligt se ham for mig, når han lejlighedsvis kom med pengekonvolutterne til mødrene for udført arbejde. Det var næsten altid i en spisepause, hvor kvinder og børn lå i læ et eller andet sted og spiste. Så satte han sig stor og mægtig, for det var han, midt i den store forsamling af kvinder og børn og uddelte de surt erhvervede penge. Han havde også en bestemt måde at bande på. Han sagde altid : "Den onde lyne mig". Spøge kunne han også. En dag, da han sad i forannævnte funktion, råbte han i godt humør: "Her sidder jeg den-onde-lyne-mig ene kok mellem en flok høns og kyllinger". Bemærkningen blev nådigt optaget af kvinderne, der selv havde et bramfrit sprog."

Hvert år til jul købte han en rulle kjolestof, og de koner, der arbejdede for ham, fik foræret stof til en kjole.

Forfatteren Jørgen Nielsen (1902-1945), der var født og opvokset i Engesvang og selv havde arbejdet for Emil Ernst skriver i en kronik i Socialdemokraten den 30. juli 1940 om "Tørv og Tørvefolk" om tørvearbejdernes livsvilkår og giver bl.a. en karakteristik af Emil Ernst:

> "Gamle Ernst, som vi kaldte ham, var pioner. I Midtjylland var han vistnok den første, som lod tørv fremstille i store mængder - han gjorde tørveindustrien til storindustri, og i mangfoldige år var han egnens eneste store tørvefabrikant. Ernst var først og fremmest populær, han var ikke aristokrat, han var folkelig, og det så det forslog, han var festlig, han var morsom, vel at mærke frivillig morsom.
> Der går sagn om hans djærvhed og hans kollosale usnobbethed. Der var karakter over alt, hvad Emil Ernst sagde og gjorde. Folk huskede det. "

Jørgen Nielsen slutter med også at nævne den anden af egnens store tørvefabrikanter, Rasmus Frederik Henriksen, der ejede Moselund Tørvefabrikker :

> "Meget er endt.Man skal ikke mere se Emil Ernsts ældede kæmpeskikkelse, og Henriksen færdes ikke længere på vejene ved Moselund, let dukket, ligesom fortænkt og varsom, - nye folk har indtaget deres pladser.
> Alt går videre."

Peter Svinth Jensen, der var medlem af og senere formand for Engesvang Sogneråd gennem 20 år indtil 1970 udtaler:

> "Emil Ernst var en mand, der aldrig blandede sig i politik eller andre sogneanliggender, hvis det ikke var ting, der berørte hans tørveproduktion.
> Emil Ernst var for god af sig, hans største fejl var, at han aldrig kunne sige nej til folk, der kom for at låne penge af ham, og dette var én af grundene til at han døde lige så fattig, som da han kom til egnen i 1904." Se bilag III.

Den åndelige og kulturelle udvikling i Engesvang Sogn under Tørveepoken.

De store anlægsarbejder ved udtørringen af Bølling Sø og baneanlægget gennem sognet havde allerede tiltrukket mange arbejdere fra andre dele af landet, ja endog fra udlandet, som kanalarbejdere og "Banebørster". 9)

Ved tørveindustriens opståen og udvikling sker der en yderligere invasion af arbejdere fra andre egne.
En sådan invasion af fremmede var nærmest et kulturchok for et relativt stillestående samfund som Engesvang var indtil 1870érne.

Disse fremmede påvirker den stedlige befolknings traditionsbundne levevis og åndsliv i en sådan grad, at sognets første lærer J.P. Aaboe (1814-1895) får store betænkeligheder ved befolkningens ændrede levevis, som han giver udtryk for i sine dagbogsoptegnelser fra årene 1858 til 1881 som f.eks. på siderne 117 og 126.

J.P. Aaboe skriver :

> "Jernbane og dampskibslinier bringer alle i nær forbindelse og letter produktionsafsætningen ---. Handelsmanden og fabriksejeren fører et hus som tidligere de højeste adelsmænd. Håndværkerne lever som embedsmændene førhen.
> Bønderne kan nu i bygninger, møbler, køretøjer og hele levemåde føre en flothed som fortidens propritærer. Daglejerne lever nu bedre end gårdmændene i fordums dage. Tjenestetyendet ved næsten ikke, hvordan det behageligt kan forbruge den store løn det tjener. Middelstanden er gået betydeligt frem i oplysning, men almuen hæver sig kun langsomt til større kundskab ja, den ringere almue har i den henseende slet ingen fremgang gjort, medens derimod en forhen ukendt trods og selvrådighed findes især hos tjenestefolk. Disse sidste er vanskelige at komme tilrette med.
> Den store fortjeneste de kan have ved arbejde på jernbanen, veje, udtørringer o.s.v. og det frie liv de derved kan føre, gør, at mangfoldige unge ingen fast tjeneste vil tage ---.
> Selv pigerne vil hellere råde sig selv om vinteren og tage tørvearbejde, høstarbejde o.s.v. om sommeren. Folkelønnen er steget til en højde, man ikke tidligere har kendt."

J.P. Aaboe fortsætter videre:

> "Til stor fordel for moseejerne og andre drives nu tørveproduktionen i stor stil imellem Moselund og Klode Mølle.

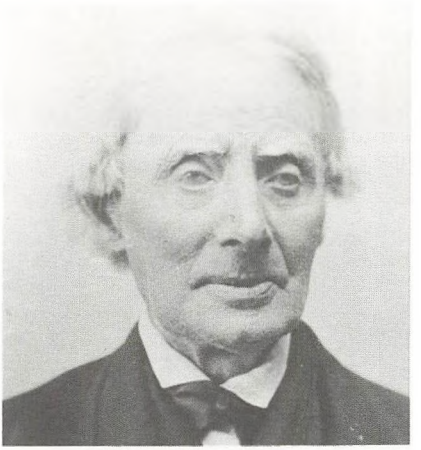

Jens Peter Aaboe (1814-1895)
Engesvang's første lærer (1857-1878)

Engesvang kirke opført 1896

I sommeren 1879 produceredes 18 millioner tørv, hvoraf dog en stor del endnu står i mosen eller på marken i store stakke og i 3 opførte tørvelader.
Et sidespor blev i september 1879 anlagt af en del tørvefabrikanter ved landevejen med en bekostning af 1.500 og der læsses nu de fleste banevogne.
Fra Maj og indtil Juli arbejdede i år ca. 150 mennesker daglig i moserne. Skæring betales med 64 øre pr. 1.000 tørv, og to karle kan skære og udtrillle 6 á 9,000 om dagen, altså tjene 2 á 3 kr. hver.
Stakningen, der mest besørges af kvinder og børn, ligesom på- og aflæsning samt transporten til banen giver mange fortjeneste.
Men beklageligt er det, at en større del af de mange småkårsfamilier, som den lette adgang til fortjeneste har lokket til at bosætte sig her, bortødsler i arbejdstiden det, de skulle leve af, ligesom moseejere og tørveproducenter vænner sig til luksus og nydelser hjemme og ude.
Det er uhyre mængder spiritus og bajersk øl,der fortæres og såvel ældre som yngre vænner sig til et levned, der må have fordærvelige følger.
Også usædelighed blandt ungdommen er i de senere år taget meget til, skønt den ikke just bevirker hyppige uægte fødsler."

J.P. Aaboes vurdering af befolkningens ændrede levevis ved adgangen til en ny relativt høj indtægt, som tørveproduktionen gav i et fattigt hedesogn, deles godt nok af sognerådsformand Jens Jensen, Refshale (1865-1941), der i sin dagbog for 1899 om tørvefabrikanterne i Engesvang skriver, at de lever som grever og baroner.

Resultatet af den øgede velstand viste dog også at have sine gode sider,f.eks. opføres der en ny skole i Engesvang i 1880 og i 1897 indvies en ny kirke.

Engesvang får sin egen kirke.

Jens Peter Aaboe var lærer i sognet fra 1852, først i Bedehøj Skole, i Stenholt, og fra 1857 blev han ansat som den første lærer i Engesvang og virkede samtidigt som biskolelærer i Paarup.

I perioden 1856-62 var han også formand for sogneforstanderskabet i det tidligere Kragelund- , Funder og Engesvang Sogn. J.P. Aaboe var meget optaget af, at Engesvang skulle have sin egen kirke og arbejdede ihærdigt for sagen. 9) Han sammenkaldte til møder, skrev breve til regering og landsting og i 1892 fik han startet en indsamling til opførelse af en kirke i Engesvang på tomten af den gamle. Han nåede da også at se arbejdet påbegyndt før sin død i 1895. Kirken stod færdig i 1896 og blev indviet den 16.3.1897.

Det har uden tvivl haft stor betydning for sognet at få sin egen kirke, og vi ser da også, at den åndelige og religiøse udvikling nu kommer igang.

I sognets vest- og nordvestlige del oprettes der indre-missionske samfund, som opfører et missionshus i Julianehede i 1901 og i Skygge i 1904, men ingen i Engesvang by. Det er som om, der opstår en usynlig grænse igennem sognet i de følgende år mellem den vestlige del, hvor Indre Mission har udviklet sig, og den østlige del, hvor tørveværkerne er beliggende. Det kan måske fortolkes som en grænse mellem et agrar- og et industrisamfund. De gårde, der blev drevet som egentlig landbrug uden større tørveproduktion fandtes i sognets vestlige del, og det har vel altid været bondens natur at tænke og filosofere over livet og tilværelsen, idet hele hans livsform gav anledning til dette. Noget andet har det været for tørvearbejderen, der i den korte sæson med en 12 timers arbejdsdag og akkordarbejde måtte slide hårdt for at skaffe føden til sig og sin familie for resten af året indtil næste sæson. For ham var der ikke megen lejlighed til at filosofere under arbejdet, og når det endelig var fyraften, var der ingen overskud til åndelige eller kulturelle aktiviteter.

Som nævnt blev der ikke opført missionshus i Engesvang, men i 1897 opstod der en afholdsbevægelse under "Good Templar-Ordenen". 15) Bygningen, hvor den havde til huse, blev kaldt "Good Templar Logen", og var beliggende på omtrent samme sted, som Afholdshotellet blev opført i 1913.

I sognets sydlige del opførtes der heller ikke noget missions-hus, men i 1908 gik en kreds af borgere i Paarup sammen om at opføre et forsamlingshus, der i mange år var sognets eneste.

Engesvang KFUM stiftedes i 1916, men først i 1923 stiftes KFUK. En pigeforening havde dog eksisteret nogle år omkring 1900.

Den omtalte deling af sognet gav selvfølgelig anledning til flere episoder og mangen meningsudveksling. Forfatteren Jørgen Nielsen fortæller om en sådan i sin kronik om "Tørv og Tørvefolk":

> En sommer med alt for megen regn faldt Emil Ernst en dag i snak med en arbejderkone, der var meget religiøs. Ernst klagede over al den regn, der gik ud over tørve-produktionen. Konen gjorde ham opmærksom på, at man ikke skulle klage over noget der kom fra oven, for det var altid til menneskenes bedste. Ernst gik stærkt i rette med hende, men hun fastholdt sin påstand. Til sidst spørger Ernst da konen, om det også er godt hvis hendes mand mister sit arbejde på grund af regnen.

Konen fastholder, at alt hvad der kommer fra oven er godt. Ernst blev så opbragt over konens påståenhed, at han sporenstregs gik hen og afskedigede den meget troende kones fuldstændig sagesløse ægtefælle. Afskedigelsen stod dog kun ved magt nogle dage.

Emil Ernst var ikke velbevandret i den teologiske dialektik. Han var mere vant til praktisk handling.

Først i 1920 stiftes Engesvang Borger- og Håndværkerforening, og i 1927 stiftes Gymnastikforeningen. Der havde dog været afviklet gymnastikkurser flere år før.

Bemærkelsesværdigt er det, at der i 1930 anlægges et friluftsbad i Engesvang - det første i Danmark uden for købstæderne. Initiativet hertil blev taget af lærer ved Engesvang Skole, Jørn Andersen, der sammen med 5 andre af sognets borgere anlagde badet i deres fritid. 15)
De ældste i sognet fortæller, at før badet blev anlagt, blev der badet i én af Ernsts tørvegrave.

Udover de sportslige aktiviteter i Engesvang fandtes også en vis politisk organisering, f.eks. kan der spores en socialdemokratisk forening tilbage til 1912.

Af andre kulturelle tiltag i sognet bør også nævnes anlæg af Skallerund Sø, hvor Emil Ernst begyndte sin tørvegravning i Engesvang. Her for enden af dalen hvor tørvene var bortgravet, anlagde Martin Anchersen en dæmning i 1933, hvorved søen opstod, ved hvis bred Martin Anchersen samme år anlagde "Klosterlund Museum", som én af sognets største seværdigheder.

Skallerund Sø ved Klosterlund ca. 1950

Den øvrige udvikling af Engesvang sogn, kommune og by.

Det kunne ikke undgås, at udviklingen påførte kommunen en hel del opgaver som f.eks. udbygning af vejene og af skolevæsenet.

Den første skole blev oprettet i Engesvang i 1857. Læreren her betjente også en biskole i Paarup indtil 1900. 9)
I 1880 opførtes en ny skole i Engesvang og i 1901 opførtes, der skole i Paarup, Julianehede og i Skygge, og i 1920 bygges der igen en ny skole i Engesvang. 15)

I mellemtiden var Kragelund, Funder og Engesvang Kommune den 1. april 1915 blevet opdelt i 3 selvstændige kommuner. Byudviklingen i Engesvang forløb på samme måde som andre steder i landet, hvor der blev anlagt bane med tilhørende station.

Det oprindelige Engesvang var beliggende ved kirken. Her fandtes også sognets ældste gårde, og det var også her, at Emil Ernst købte sin første gård. Også Engesvangs første skole var placeret her de første 100 år, nemlig fra 1857 til 1956, og her blev Engesvang Mejeri opført i 1907. Den første kro i Engesvang fra 1721 havde også ligget her, såvel som møllen, smedien, bageriet og købmandsforretningen. Det er derfor ikke ubegrundet, at bydelen i dag kaldes for Gl. Engesvang, hvor i dag kun kirken og nogle få bygninger minder om det oprindelige Engesvang.

Dét der i 1879 begyndte som "Et læssespor ved landevejen" og med stationens opførelse i 1913 hurtigt udviklede sig til det vi i vor tid forstår ved Engesvang by, betød at udviklingen i Moselund og Gl. Engesvang gik i stå. Det var da også i Engesvang by man placerede det nye kommunekontor. I forvejen var bageriet og smedien flyttet hertil fra Gl. Engesvang. Afholdshotellet var som tidligere nævnt allerede opført i 1913 og endnu tidligere havde de første forretninger indfundet sig.

Mange boliger for tørvearbejdere blev også opført her, selvom husenes standard ikke var af de bedste. Disse huse blev senere afløst af nye huse, der opførtes i.h.t. loven om landarbejderboliger.

I 1918 opførtes Engesvang Elværk på initiativ af Emil Ernsts ældste søn Jens, der også blev bestyrer af Silkeborg Handels- og Landbrugsbanks filial i Engesvang i 1919, der forøvrigt var bankens første filial.

Det er meget forståeligt,at Emil Ernst opførte sin villa i Engesvang by i 1918, dels boede han i passende nærhed af sin tørveindustri, dels i nærheden af sine børn, der næsten alle boede her. Den ældste søn, Jens, var købmand.

Christian var tørvefabrikant i Engesvang. Karl bestyrede gården, datteren Johanne var gift og boede på "Grevegården" i Engesvang, Peder var smed og autoforhandler i Silkeborg, den yngste søn Rudolf var bestyrer af Afholdshotellet for sin svigerfar, og den yngste datter Karen var gift med tørvefabrikant Rasmus Andersen, "Engesvanggård".

Emil Ernst har,som tidligere nævnt, på dette tidspunkt nået toppen af sin livsbane. Allerede i 1920-erne kulminerede tørveproduktionen i Danmark og dermed også i Engesvang, hvilket først og fremmest skyldtes, at der nu kunne importeres udenlandsk brændsel. 13) I Engesvang fortsatte man dog med en vis tørveproduktion gennem 1920erne og 30erne. Udnyttelsen af moserne gik dog nu mere i retning af at producere tørvestrøelse som supplement til tørveproduktionen.

I 1926 var importen af svenske tørveprodukter blevet så stor en trussel, at formanden for "Foreningen af Jydske Tørvefabrikanter" Rasmus Frederik Henriksen, Moselund, henvendte sig til daværende statsminister Th. Stauning, og fik ham til at stoppe denne import.

Det var derfor ingen tilfældighed, at statsminister Th. Stauning holder festtalen ved sommerfesten i Moselund. Den store tørveindustri med de mange arbejdere har sikkert også haft Staunings interesse, og her fik han lejlighed til at tale til dem. 15)

Med oprettelsen af en fagforening i 1904 og en social-demokratisk forening i 1912 kom de mange tørvearbejdere da også til at sætte deres præg på sognets politiske udvikling. Da Engesvang Kommune oprettes i 1915 er der kun 1 socialdemokratisk medlem af sognerådet, de øvrige 6 repræsenterede partiet Venstre eller var valgt på en upolitisk borgerliste.

I 1929, tre år efter Staunings tale, opnår socialdemokraterne tre pladser i sognerådet , men først i 1937 opnår de flertal.Et forhold, der i det store og hele fortsatte uændret indtil sammenlægningen med Ikast Kommune i 1970.

De mange tørvearbejdere kom dog også til at påvirke kommunen på mange andre måder. En så ensidig industri som tørve-industrien med den korte sæson gav stor arbejdsløshed det meste af året. De fleste tørvearbejdere var kun beskæftiget 3-4 mdr. af året og gik ledige resten af året. Enkelte ugifte rejste dog over på Øerne efter tørvesæsonen og fik her arbejde på de store gårde ved høsten og i roerne De fleste blev dog i sognet og affandt sig med ledigheden.

Under disse forhold var understøttelsen fra fagforeningen hurtigt opbrugt, hvorefter kommunen måtte træde til med en form for hjælp, som indebar ekstraudgifter for kommunen, der i forvejen ikke var særlig velkonsolideret. Tørveindustrien havde også sin bagside af medaljen.

I 1927 ser vi at befolkningstilvæksten næsten ophører. Det er bemærkelsesværdigt, at denne stagnation falder sammen med "Den store krise", der fortsatte langt ind i 30erne, men krisen er måske netop forklaringen på stagnationen.

På trods heraf fortsatte tørveproduktionen i Engesvang og Moselund. Det skulle senere vise sig at have sin betydning.

Tørverejsning ved Moselund (1939-40)

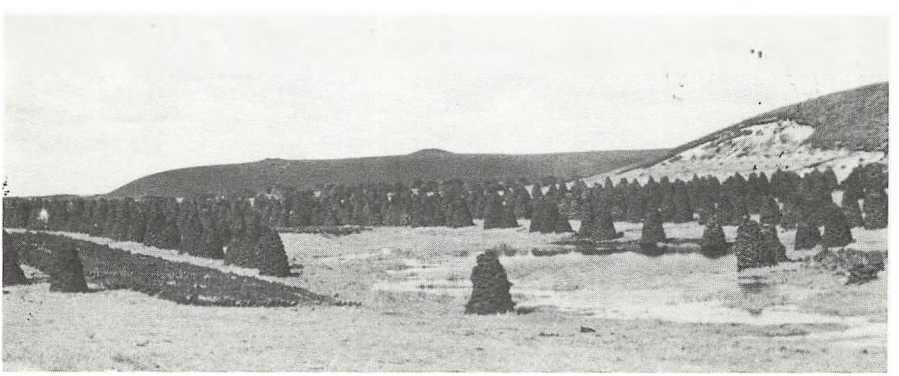

Tørveskruer ved Klosterlund med Rishøj i baggrunden

"Engesvang Tørv" under anden verdenskrig og "Tørveepoken"s afslutning.

Med den igangværende tørveproduktion var Engesvang-Moselund hurtig til at få en storproduktion i gang ved udbruddet af anden verdenskrig. De følgende års store tørveproduktion er på mange måder en gentagelse fra første verdenskrig, men med den forskel, at man nu havde alle maskiner til en industriel produktion.

Endnu engang kunne Bøllingsø-området levere råstofferne, idet man ved uddybning af eksisterende kanaler og ny-anlæg af en kanal til Klode Mølle skaffede sig adgang til de dybere liggende tørvelag. Atter blev der sendt tusinde af tons tørv fra Engesvang-Moselund, og endnu engang blev "Engesvang Tørv" kendt over det meste af landet.

Produktionen fortsatte endnu en del år efter krigens afslutning, men omkring 1970 var det slut med egentlig tørveproduktion. Siden er det kun tørvestrøelse og pottemuld,der bliver fremstillet.

Tilbage har vi kun ruiner og rester af fundamenterne fra de store tørveværker.

Til minde om Emil Ernst har vi stenen i Klosterlund , hvor han startede, og i Engesvang har vi nu fået en vej, der bærer hans navn. Vejen blev navngivet den 4. juni 1988 af borgmester Thomas Poulsen, Ikast Kommune.

Een af de mange tørvestakke, der i Tørvetiden kunne ses på arealet mellem Lundsvej og Birkevej i Engesvang

Henvisninger

1) E. Broch: Selvejet i Hids Herred før Landboreformerne, Viborg Amts historiske årbog, 1972, s. 11-23.
2) Udskrift af herredsborgen for Hids Herred 1690, Præsteindberetninger.
3) Rasmus Mortensen: Af Hids Herreds fortid, Aarhus Stifts historiske årbog 1920.
4) Anton Fuglsang: Alhedens sandflugts historie, Lysgaard og Hids Herred, Viborg Amt 1786-1847.s. 79
5) August F. Schmidt: Paarup - en moderne landevejsby, kronik i Silkeborg Avis 2.07.1957.
6) E. Broch: Klode Mølles historie 1596-1872.
   H.P. Hansen: SKovlovringer, 1936, s. 69-70.
   Mylius Erichsen: Den Jydske Hede, før og nu, 1903, s.156.
7) Valdemar Andersen, Bække: Engesvang i gamle dage, kronik i Silkeborg Avis 5.08.1966.
8) Stine Bitsch-Larsen og Jørgen Nielsen: De sydtyske kolonisters bosættelse på den jydske hede, 1984, s. 20-25,32,37,239.
   Hedens opdyrkning i Danmark, Mindebog for hedens opdyrkere udg. 1953, s. 169-170.
   Valdemar Andersen: Den jydske hedekolonisation, 1970,
9) J.P. Aaboes Dagbogsoptegnelser 1858-1881, Viborg Amts historiske årbog 1931, s. 113-126.
9a) Chr. Christiani (1888-1970): Om Bølling Sø 1967, Engesvang Lokalhistoriske Arkiv.
   Jens Jensen (1865-1941): Dagbøger og Notater 1883-1940. Engesvang Lokalhistoriske Arkiv.
10) Annonce om tørvesalg, Silkeborg Avis 19.02.1858.
11) Danmarks Statistik 1878: Kontrakt for anlæg af Silkeborg-Herning banen.
12) E. Broch: Moselund gennem 500 år, 1441-1941, udg. 1941.
13) Th.Th.Hove: Tørvegravning i Danmark 1983, s. 36-40, s.160-161, s. 170-175.
14) Ministerialbøger for Tikøb Sogn og for Pederstrup Sogn.
15) Engesvang Lokalhistoriske Arkiv, der bl.a. indeholder
   Emil Ernsts Arkiv, hvorfra er benyttet:
   Kassebog for 1906-1910
   Ordre- og Korrespondancebog for 1908-1909, ukomplet
   Korrespondance, breve fra forskellige kunder, agenter og andre forretningsbreve
   Artikler fra bladet "Mosen"
   Af andre arkivalier er anvendt interview og erindringer samt diverse avisartikler m.m.
   Alle fotos, der er anvendt findes også på arkivet.

Se iøvrigt fortegnelse over arkivalier.

Litteraturliste

Andersen, Valdemar : Den jydske hedekolonisation, 1970.
Engesvang i gamle dag, kronik i Silkeborg Avis 5.08.1966.

Broch, Erik : Klode Mølles historie 1596-1872, Viborg Amts historiske årbog, 1964.
Moselundgård i 500 år 1441-1941. Viborg Amts historiske årbog, 1941.
Selvejet i Hids Herred før landboreformerne. Viborg Amts historiske årbog 1972.

Bitsch-Larsen, St. og J. Nielsen : De sydtyske kolonisters bosættelse på den jydske hede, 1964.

Erichsen, Mylius : Den jyske hede før og nu, 1903.

Fuglsang, Anton : Alhedens sandflugts historie, Lysgård Hids herred, Viborg Amt 1786-1847.

Hansen, H.P. : Skovlovringer, 1936.

Hedens opdyrkning i Danmark, Mindebog for jydske hedeopdyrkere 1953

Hove, Th. Th. : Tørvegravning i Danmark 1984.

Mortensen; Rasmus : Af Hids Herreds fortid, Århus Stifts historiske årbog 1920.

Vestergård, Kr. : Vandmøller i Viborg Amt, 1975.

Aaboe, J.P. : Dagbogsoptegnelser 1858-1881, Viborg Amts historiske årbog 1931.

Arkivalier fra Engesvang Lokalhistoriske Arkiv.

Engesvang Skole	: 86/413
Engesvang Elværk	: 86/467
Engesvang KFUM og K	: 85/262-87/525
Engesvang Kirke	: 83/058
Engesvang Borger- og Håndværkerforening	: 83/045
Julianehede Missionshus	: 87/612
Klosterlund, gård	: 83/028-85/281
Klosterlund, museum	: 85/170
Moselundgaard	: 83/016
Moselund, Engesvang og Omegns Fagfor.	: 83/060
Moselund, Station	: 85/182
Paarup By	: 85/305
Paarup Forsamlingshus	: 83/040
Paarup Kro	: 85/272
Paarup Mejeri	: 86/363
Skygge Missionshus	: 84/087
Tørveværker i Engesvang og Moselund	: 87/489
Jørn Andersens Erindringer	: 86/366 II
Rs. Frederik Henriksen	: 83/015
Søren Holdgaards Erindringer	: 85/168
Johs. Kidmoses Erindringer	: 86/382
Ole Kidmoses Erindringer	: 87/535
H. Jørgen Nielsen	: 83/052-86/328

Bilag I

Fra "Mindebog over Jydske Hedeopdyrkere" Kongenshus Mindepark. I Mindeparken står navnene på de slægter, der opdyrkede hederne i Engesvang Sogn.

Engesvang: Søren Chr. Dahl, Julianehede, 1832–1910. Hustru: Kirsten Marie, 1834–1915.
Anders Eskesen, Skygge, 1863–1947. Hustru: Ane Marie.
Niels K. Andersen Hauge, Julianehede, 1855–1929. Hustru: Katrine, 1856–1940.
Jens Hessel, Julianehede, 1859–1926. Hustru: Marie, 1865–1948.
Jens Johansen, Skygge, 1884–1946. Hustru: Inger Marie, 1878–.
Karl Johan Karlsen, 1862–1938. Hustru: Nielsine Kirstine, 1871–.
Jens Christian Sørensen Malmbak, Gl. Engesvang, 1849–1894.
Hustru: Mariane, 1846–1882.
Mikkel Nielsen, Over Julianehede, 1845–1924. Hustru: Katrine, 1849–1928.
Laust Petersen Post, Julianehede, 1855–1946. Hustru: Karen Marie, 1854–1923.
Gert Poulsen, Engesvang Krat, 1837–1931. Hustru: Ane, 1841–1922.
Anton Tolstrup, Over Julianehede, 1865–1945. Hustru: Maren, 1873–1937.

Tabel I.

Oversigt over Tilvirkning af Maskintørv i 1910.

Navn	Løbe-Nr.	D = Dampm. EM = Elektr. Motor PM = Petr. Motor H = Hestetræk. Tallene ang. Hestekraft	Antal Arbejdere	Hertil Antal Fyrbødere og Kuske	Antal Heste	Tørrepl. F = Fastbund M = Mosebund	Arbejdstid: Daglige Timer	Arbejdstid: Fra Dato til Dato	Arbejdstid: Spildedage	Arbejdstid: Ialt Arbejdsdage	Tilvirkning: Daglig Tusinde: Middel	Tilvirkning: Daglig Tusinde: Maksimum	Tilvirkning: Aarets: Tusinder	Tilvirkning: Aarets: Tons	Tons i 1909
A. Tørældning.															
Holmegaard Glasværk I	1	D 8	20	4	2	M	10	27/4-3/8	»	82	63	72	5000	2500	4739
Holmegaard do. II	2	D 10						27/4-30/7	2	77	62	72	5000	2500	
[1]) „Søgaard", Roskilde	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
													10000	5000	4739
B. Vandældning. 1. Faste Værker.															
Baks, N., Mosebrug. Sparkær	1	D 5	3	3	2	F	10	8/5-3/8	»	c.68	25	42	1700	850	1000
Bjerregaards do. Vindertup	2	D 6	10	4	4	F	10½	18/4-30/7	3	85	55	70	3900	1755	2000
Bjørnkær do. do.	3	D 8	10	4	4	F	10½	20/4-?	4	c.73	55	74	4000	1600	2100
Brunmose do. Ebeltoft	4	D 8	10	3	3	F og M	11	23/5-8/8	»	c.56	35	41	1970	985	983
Brændstrup do. Rødkærsbro	5	D 7	7	3	2	F	10	8/5-?	»	60	33	46	2000	900	900
Engesvang store Værk, Moselund	6	D 40 D 20	18	5	4	F	11	11/4-30/7	3	c.80	150	170	11000	4950	3565
Engesvang lille do. do.	7	D 10	9	3	3	F	11	23/4-21/7	2	72	65	85	4500	2250	»
Finderup Tørveværk, Viborg	8	PM 4	4	2	2	F	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gammelgaards do. Mejrup, Holstebro	9	D 6	6	3	2	M	10	15/4-?	»	50	40	45	2000	1000	»
Gandrupgaard do. Doense	10	PM 12	7	7	6	F	11	1/5-31/7	»	60	65	80	4000	2000	875
Gatten do. Hornum	11	D 5	5	4	3	F	11	14/5-30/7	»	66	31	41	c.2000	1000	925
Grauballegaard do. Silkeborg	12	D 8	9	4	3	F	11	30/4-30/7	11	66	40	»	2500	1125	1650
[2]) Hørby do. Hobro	13	PM 10	8	1	1	F	10	10/5-13/8	»	70	32	42	2250	1125	»
Kalbygaard do. Laasby	14	D 7	10	2	3	M og F	10½	11/5-2/8	»	52	50	62	2500	1250	1500
Karup do. Karup	15	D 6	6	5	3	F	»	28/4-28/7	»	72	35	42	2500	1500	1920
Klosterlund do. Moselund	16	D 12	9	3	3	F	11	»	»	75	60	80	4500	2250	2250
Kærgaard Mosebrug, Sparkær	17	»	11	4	4	F	10	7/5-28/7	5	63	65	83	4250	1590	2270
Lundergaards Mose, Aabybro	18	D 12	13	6	5	F	11	25/4-1/8	4	78	70	80	5000	1875	1500
Mosbjerg Tørveværk, Tolne	19	D 8	11	3	2	F	11	29/5-13/8	»	c.55	40	52	2000	800	1200
Mosegaards Værk, Sparkær	20	D 10	7	2	2	M	10	16/6-8/7	Ingen	20	33	»	626	203	625
Moselund A, Moselund	21	D 8	8	4	4	F	11	14/5-30/7	»	88	48	56	4000	2000	2250

Moselund B, do.	22	D	35	8	1	1	M	11	$^{23}/_{4}$-$^{10}/_{7}$	»	50	55	64	2400	960	1250
Moselund C, do.	23			12	3	2	F	11	$^{11}/_{4}$-$^{26}/_{7}$	»	80	80	102	5600	2520	2500
Nagbølgaard Tørveværk, Lunderskov	24	D	8	9	4	3	F	$10^{1}/_{2}$	$^{15}/_{5}$-$^{23}/_{7}$	»	c.52	66	82	3000	1125	2020
Onsild Tørveværk, Onsild	25	D	5	6	3	2	F	10	$^{29}/_{4}$-$^{30}/_{7}$	6	71	37	48	2450	1100	977
Rønbjerg Mosebrug, Hvide Mose, Vinderup	26	D	12	11	3	3	F	$10^{1}/_{2}$	$^{14}/_{4}$-$^{5}/_{8}$	»	c.85	60	75	5000	2500	2400
Rønbjerg Mosebrug, ny Værk, Hvide Mose, Vinderup	27	D	12	9	3	3	F	$10^{1}/_{2}$	$^{20}/_{4}$-$^{4}/_{8}$	»	90	50	75	4500	2250	2100
Rønhjerg Tørvefabrik, Rønbjerg	28	D	12	16	4	5	F	»	$^{14}/_{4}$-$^{4}/_{8}$	»	95	80	»	7500	3750	4000
Stausø Mosebrug, do.	29	D	8	7	3	3à4	F	10	$^{11}/_{4}$-$^{31}/_{7}$	»	c.82	30	45	2300	920	1500
Sparkær do. Sparkær	30	D		11	4	3	F og M	10	$^{9}/_{5}$-$^{3}/_{8}$	10	78	70	88	5300	1855	2520
Staarupgaard do. Højslev	31	D og EM	8	11	4	4	F og M	10	$^{1}/_{5}$- ?	»	55	57	72	3100	1550	1500
Stokholm do. Doense	32	PM	10	6	3	3	F	»	$^{23}/_{5}$-$^{14}/_{7}$	9	32	45	53	1500	525	700
Sørensen, Kbm. do. Rønbjerg	33	PM	8	4	2	1	F og M	9	$^{3}/_{5}$-$^{17}/_{7}$	15	48	20	27	1000	400	750
Tandrup do. Bedsted	34	D	6	9	2	1	M	11	»	»	c.55	60	68	3300	1650	1500
Tougaards do. Sparkær	35	D	12	9	4	3	F	$10^{1}/_{2}$	$^{6}/_{5}$-$^{29}/_{7}$	»	72	60	74	4250	1700	2072
Tustrup do. Randers	36	D	6	8	3	2	F	10	$^{15}/_{5}$-$^{15}/_{7}$	13	39	35	52	1200	720	»
Tværmoses nordlige Mosebrug, Vinderup	37	D	12	10	3	3	F	$10^{1}/_{2}$	$^{10}/_{4}$-$^{5}/_{8}$	4	88	51	75	4750	1900	1930
[3]) Tværmose-Centralen, do.	38	D	10	10	4	4	F	$10^{1}/_{2}$	$^{16}/_{4}$-$^{4}/_{8}$	4	87	47	70	4300	1720	1950
Vestergaards Mosebrug, Sparkær	39	D	8	4	3	2	F	10	$^{2}/_{5}$-$^{27}/_{7}$	3	70	c.38	45	2500	1250	640
Videbæk Tørvefabrik, Videbæk	40	D	4	6	3	2	F	11	$^{3}/_{5}$- ?	15	c.32	c.38	45	1200	600	550
Økær Mosebrug, Sparkær	41	D	20	5	3	2	F	$10^{1}/_{2}$	$^{1}/_{5}$-$^{29}/_{7}$	c. 6	c.70	c.40	49	2681	1340	2715
Østergaards større Mosebrug, Sparkær	42	»		5	2	2	F	$10^{1}/_{2}$	$^{24}/_{4}$-$^{17}/_{6}$	c. 5	c.46	33	»	1500	490	2077
														136527	61833	63164

2. Flytteværker. a. Flydeværker.

Aamosen, Vedde (4 Værker)	1	D	24	18	8	10	M	11	$^{1}/_{5}$-$^{30}/_{7}$	3	73	133	170	8910	3564	4639
Birknæs Tørvefabrik, Østbirk	2	PM	6	5	2	1 á 2	F	10	$^{17}/_{5}$-$^{16}/_{8}$	»	»	c.33	35	800	400	250
[4]) Broksø do. Herlufmagle	3	»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
[5]) Bedsted do. Bedsted	4	EM	6	5	1	1	M	10	$^{25}/_{4}$-$^{24}/_{6}$	2	c.49	c.20	30	900	450	500
[6]) Hassing do. Hørdum	5	»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Holmegaards Glasværk, Olstrup	6	»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Erik Jørgensens Tørvefabrik, Ejby	7	PM	2	3	?	»	M	10	$^{17}/_{5}$-$^{6}/_{8}$	»	56	12	15	672	268	»
Kvodsted do. Løgstrup	8	PM	2	3	1	1	F	10	$^{1}/_{6}$-$^{3}/_{6}$	»	c.35	16	24	550	200	400
Mosegaard do. Struer	9	D	6	5	2	2	M	11	$^{7}/_{5}$-$^{28}/_{7}$	»	c.70	30	45	2100	1050	982
Rosenholm do. Hornslet	10	PM	8	6	3	4	F	10	$^{2}/_{5}$-$^{16}/_{7}$	4	61	50	65	2830	1132	1483
[7]) Solvang do. Thorsager	11	PM	4	4	2	1	M	10	$^{28}/_{5}$-$^{4}/_{8}$	»	c.53	20	28	1000	500	»
Tangsgaard do. Humlum	12	D	5	5	2	2	M	11	$^{9}/_{5}$-$^{30}/_{7}$	»	c.56	35	42	1900	950	950
Tranekær do. Tranekær	13	D	4	8	2	2 à 3	M	10	$^{10}/_{5}$-$^{16}/_{7}$	»	58	35	52	2000	1600	2225
														21662	10114	11429

GARDER BLADET

Nr. 2. 1. FEBRUAR 1934 23. AARG.

Garderforeningen for Silkeborg og Omegn

har mistet et af sine ældste og mest trofaste Medlemmer, idet gl. Garder Nr. 130-1-1875, Fabrikant *Emil Ernst*, Engesvang, er afgaaet ved Døden i sit Hjem Fredag d. 29. December f. A., knapt 80 Aar gl. Han begravedes paa Engesvang Kirkegaard d. 4. Jan. d. A. under meget stor Deltagelse.

Ernst var en af sit Sogns mest kendte og agtede Skikkelser og var kendt næsten over det ganske Land, han har i omtrent en Menneskealder drevet en betydelig Fabrikation af Tørv, og var agtet og afholdt af saavel sine Arbejdere som af de mange Mennesker han i Aarenes Løb i sin store Virksomhed er kommen i Berøring med. Han var en Mand, der altid sagde sin Mening uden Hensyn til Person, Rang og Stand. Ernst havde selv arbejdet sig op fra Bunden af, og var Smaakaarsfolk og sine Arbejdere en god Mand, ingen har vist nogen Sinde gaaet uhjlpet fra Ernst. Han mistede for 3 Aar siden sin Hustru og har ikke været helt rask siden den Tid, han plejedes nu i sit Hjem af en af sine yngste Døtre, men da der nu for ca. 14 Dage siden stødte en Lungebetændelse til, kunde den gamle Kæmpe ikke mere og blev indhentet af Døden. Han efterlader sig 5 Sønner og 3 Døtre.

Begravelsen foregik fra Hjemmet, og der var mødt et meget stort Følge. Garderforeningen for Silkeborg og Omegn var mødt med sin Fane, Skanderborg Garderforening var ogsaa mødt med sin Fane, og der var saaledes mødt ialt 15 gl. Gardere. Formanden for Garderforeningen for Silkeborg og Omegn, Isenkræmmer Aage Jespersen, Silkeborg, og Formanden for Skanderborg Garderforening, Overpakmester Juncker Jacobsen, Skanderborg, og 2 Medlemmer stod Æresvagt ved Kisten. Han blev baaret til Graven af 6 gl. Gardere. Ved Graven talte bl. a. Formanden for Garderforeningen for Silkeborg og Omegn, han takkede Afdøde for dennes Trofasthed mod Konge og Fædreland, mod sin gamle Afdeling, og ikke mindst mod sin Garderforening og udtalte til Slut: »En gl. Garder er gaaet til Ryes Brigade, æret være hans Minde!« Juncker Jacobsen, Skanderborg, takkede Afdøde for hans store Imødekommenhed og Gæstfrihed mod det kørende Personale paa Midtbanen (Skanderborg—Skjern). Begge Faner sænkedes over Graven, hvorefter Afdødes Svigerson takkede det store Følge.

Garderforeningen for Silkeborg og Omegn, af hvilke Afdøde i flere Aar har været Æresmedlem, har mistet et af sine mest interesserede og trofaste Medlemmer; saalænge Ernst's Helbred tillod det, blev der aldrig kaldt forgæves paa ham fra Garderforeningen, og han forstod altid paa sin gode og lune Maade at sætte Kulør paa Festen.

Vi udtaler i Ærbodighed et »Æret være Fabrikant Ernst's Minde!« *879-4-1911.*

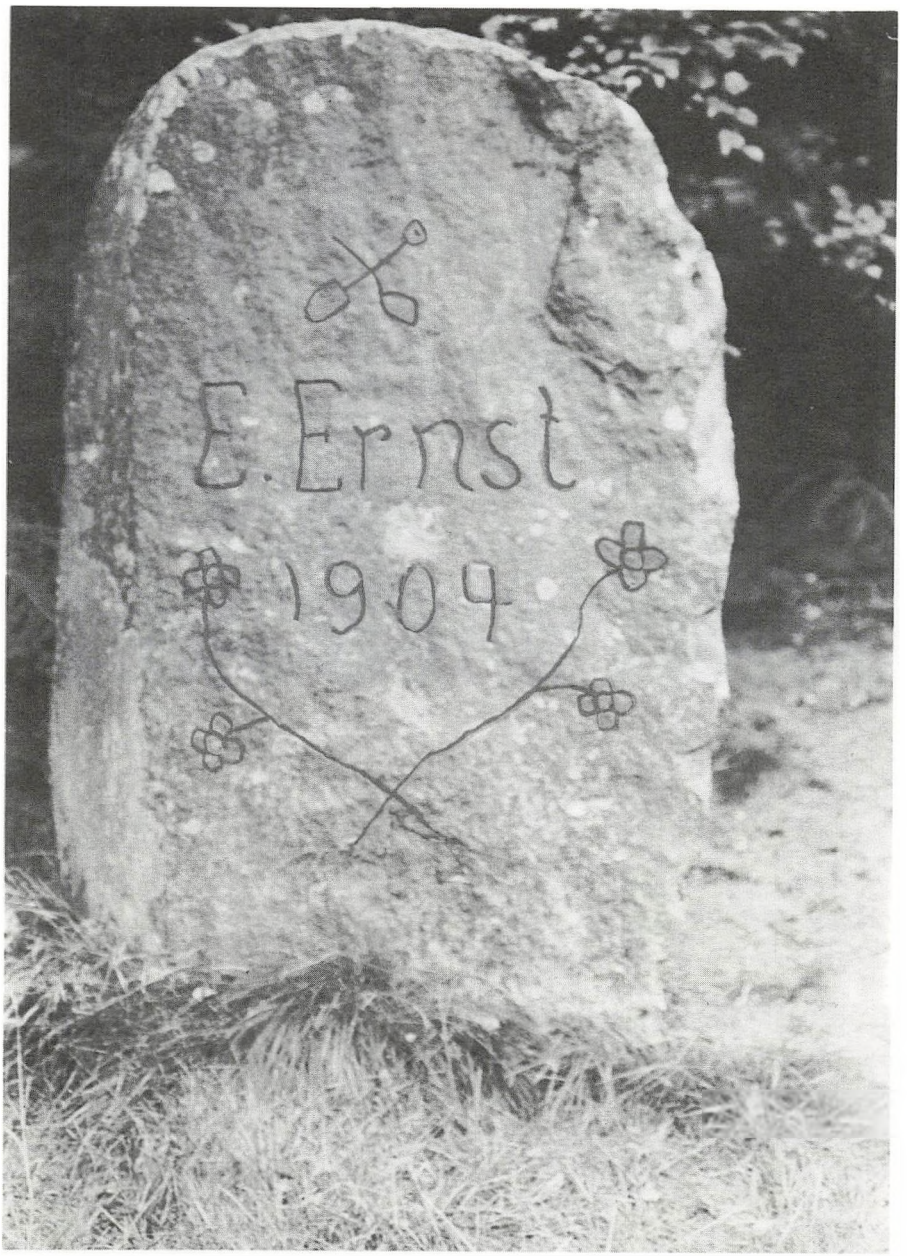

Mindesten for Emil Ernst i Klosterlund, rejst af Martin Anchersen i 1928.

Emil Ernsts børnebørn og oldebørn, der var tilstede ved navgivelsen af **Emil Ernsts Vej** i Engesvang lørdag, den 4. juni 1988.

Når vi nu passerer **Emil Ernsts Vej** kan det måske give anledning til at mindes en af hans replikker:
" Og ved du så, hvornår jeg egentlig har haft den lykkeligste tid i mit liv ? - Det var da jeg var arbejdsmand i Sparkjær ".

P E R S O N R E G I S T E R

NAVN	SIDE
Anchersen,Caroline	18
Anchersen,Jens Nicolajs	14
Anchersen,Martin	14,16,18,35
Andersen,Jørn	35
Andersen,Rasmus	37
Bering,præst	10
Bjerg Mogensen,Frede	5
Brochs,E.	4
Carlsen,Anne	28
Carlsen,Niels Peter	28
Carlsen,Petrine	28
Dueholm,kusk	27
Erik af Pommern	10
Ernst,Carl	19,26,37
Ernst,Christian	26,37
Ernst,Eduard Rudolph	16
Ernst,Emil	4-6,12-23,25-30,34-37,39,46-48
Ernst,Jens	15,36
Ernst,Johanne	37
Ernst, Karen	37
Ernst,Kirstine Anne	13,16
Ernst,Peder	37
Ernst,Rudolf	37
Frandsen,Kristian	15
Fuglsang,Anton	4
Hansen,H.P.	4,14
Henriksen,Rasmus Frederik	20,22,30,37
Jensen,Jens	33,21,14
Jensen,Kristian	28
Jensen,Marius	18,19,20
Jensen,Peter Svinth	30
Johansen,Else Margrethe	16
Kidmose,Johs	27
Kidmose,Lund	15,27,29
Kidmose,Nanna	5
Larsen,Niels	17,18
Lund,bager	17
Malmbak,Johs.	29
Mikkelsen,Marthinus" Knøs"	15
Mogensen,Frede Bjerg	5
Muller,Heinrich	11
Møller,Katrine	28
Møller,Kristian	28
Nielsen,H.Jørgen	4,30,34
Nielsen,Johs.	18
Petersen,P.Lucas	16
Poulsen,Johannes	5
Poulsen,Thomas	39
Rehbek,Mathias	14,16
Rasmussen,Florentine Vendel	15
Rasmussen,Frida Vendel	15
Stauning,Th.	37
Stigsen,Jens	10
Svendsen,Jens	10
Svinth Jensen,Peter	30
Sørensen,Marinus	29
Vendel Rasmussen,Florentine	15
Vendel Rasmussen,Frida	15
Aaboes,J.P.	4,31,32,33

Kvinder og børn i Engesvang Mose 1918.

Det var ikke alene mændene, der sled i vore moser, kvinder og børn tog deres part af sliddet, fra tidlig morgen til sen aften rejste og skruede de tørv i de 3-4 mdr., som tørvesæsonen varede hvert år.

Bogen **"ENGESVANG OG TØRVEINDUSTRIEN"** fortæller om et bondesamfund, der ved tørveindustriens opståen bliver udsat for så mange nye påvirkninger, at man kan tale om et kulturchok, der ændrer hele befolkningens traditionsbundne levevis.

Bogen fortæller også om "Tørvepioneren Emil Ernst", der kom til Engesvang som fattig arbejdsmand i 1904, og i løbet af 6 års ihærdig indsats blev Danmarks største tørveproducent i 1910.

Den fortæller også om tørvearbejdere, der i 1904 opretter en fagforening og de vilkår, der blev budt dens medlemmer.

Kort sagt en spændende beskrivelse af "tørvetiden" i Engesvang omkring dette århundredes begyndelse.